

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет природоохоронний
Кафедра екології та
охорони довкілля

Бакалаврська кваліфікаційна робота

на тему: Оцінка рекреаційно-туристичної привабливості територій і об'єктів природно-заповідного фонду Північно-Західного Причорномор'я

Виконав студент 3 року навчання гр. Е-41і
спеціальності 101- Екологія
Шангіна Стефанія Василівна

Керівник к.геогр.н., доц
Полетаєва Лариса Миколаївна

Рецензент к.геогр.н., доц.
Сапко Ольга Юріївна

Одеса 2019

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет природоохоронний

Кафедра екології та охорони довкілля

Рівень вищої освіти бакалавр

Спеціальність 101-Екологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри екології та охорони довкілля

Сафранов Т.А.

« 18 » квітня 2019 року

З А В Д А Н Н Я
НА БАКАЛАВРСЬКУ КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Шангіній Стефанії Василівні

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: Оцінка рекреаційно-туристичної привабливості території і об'єктів природно-заповідного фонду Північно-Західного Причорномор'я

Керівник роботи Полецаєва Лариса Миколаївна, к.геогр.н., доц

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом закладу вищої освіти № 343-С від 7 грудня 2018 року

2. Строк подання студентом роботи « 08 » червня 2019 року

3. Вихідні дані до роботи: Статистичні данні Головного управління статистики Одеської, Миколаївської та Херсонської областей, Регіональні доповіді про стан навколишнього природного середовища Міністерства екології та природних ресурсів України за 2016 р.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): характеристика рекреаційно-туристичної бази об'єктів та територій ПЗФ Північно-Західного Причорномор'я, вивчення методики бальної оцінки рекреаційних ресурсів, оцінка рекреаційних ресурсів і умов північно-західного причорномор'я, порівняльний аналіз окремих областей Північно-Західного Причорномор'я

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень): карта-схема зонування території, карта-схема екологічних маршрутів на території, функціональне зонування та розподіл площі території, показники оцінки природних умов і ресурсів за ступенем сприятливості для рекреаційного використання, показники антропогенного навантаження на складові навколишнього природного середовища, оцінка показників рекреаційних ресурсів Північно-Західного Причорномор'я.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
	<i>немає (уразі відсутності)</i>		

Дата видачі завдання « 18 » квітня 2019 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів бакалаврської кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Оцінка виконання етапу	
			у %	за 4-х бальною шкалою
1	Характеристика рекреаційно-туристичної бази об'єктів та територій ПЗФ Північно-Західного Причорномор'я	18.04.2019- 24.04.2019	90	відм.
2	Вивчення методики комплексної бальної оцінки рекреаційно-туристичної привабливості територій і об'єктів ПЗФ	25.04.2019 1.05.2019	90	відм.
3	Розрахунок показників рекреаційних ресурсів Одеської, Миколаївської та Херсонської областей	2.05.2019 12.05.2019	90	відм.
	Рубіжна атестація	13.05.2019- 19.05.2019	90	відм.
4	Аналіз рекреаційно-туристичної привабливості територій і об'єктів ПЗФ окремих областей Північно-Західного Причорномор'я	20.05.2019 30.05.2019	93	відм.
5	Підготовка заключної версії бакалаврської кваліфікаційної роботи. Підготовка доповіді до попереднього захисту	31.05.2019 08.06.2019	92	відм.
	Інтегральна оцінка виконання етапів календарного плану (як середня по етапам)		90,8	відм.

(до десятих)

Студент

Керівник роботи

Шангіна С.В.

(підпис) (прізвище та ініціали)

Поletaєва Л.М.

(підпис) (прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

З кожним роком туристична діяльність в Україні має все більший вплив на економіку країни, тому актуальним становиться пошук привабливих місць для рекреаційно-туристичної діяльності.

Метою бакалаврської кваліфікаційної роботи є дослідження рекреаційно-туристичної привабливості територій та об'єктів природно-заповідного фонду Північно-Західного Причорномор'я шляхом вивчення природних рекреаційних, історико-культурних ресурсів, соціально-економічних факторів та фактору антропогенного навантаження на довкілля.

Завдання дослідження:

- визначити показники для оцінки рекреаційних ресурсів та туристичної привабливості;
- дати бальну оцінку основних факторів рекреаційних ресурсів та антропогенного навантаження на складові навколишнього природного середовища;
- здійснити порівняльний аналіз рекреаційних ресурсів та туристичної привабливості природно-заповідного фонду Північно-Західного Причорномор'я,
- провести SWOT-аналіз територій та об'єктів ПЗФ задля проведення рекреаційно-туристичної діяльності.

Об'єктом дослідження виступає рекреаційно-туристична привабливість рекреаційних ресурсів природно-заповідного фонду Північно-Західного Причорномор'я.

Предметом дослідження є оцінка рекреаційно-туристичної привабливості територій і об'єктів природно-заповідного фонду Північно-Західного Причорномор'я.

В роботі використані дані Головного управління статистики в Одеській, Миколаївській та Херсонській областях та Регіональні доповіді про

стан навколишнього природного середовища Міністерства екології та природних ресурсів України. Аналіз даних свідчить про те, що в Україні є всі передумови для розвитку рекреаційно-туристичної діяльності.

Вперше було здійснено порівняльний аналіз величин рекреаційних ресурсів та туристичної привабливості шляхом бальної оцінки трьох областей.

Бакалаврська робота присвячена обґрунтуванню поняття туристичної привабливості та її оцінці на прикладі територій та об'єктів природно-заповідного фонду Північно-Західного Причорномор'я.

Робота складається з переліку скорочень, вступу, 3 основних розділів, 19 підрозділів, висновку, переліку посилань. Обсяг роботи з урахуванням додатків складає 74 сторінок, в тому числі 12 рисунків, 29 таблиці та 54 літературних джерела.

Ключові слова: туристична привабливість, природно-заповідний фонд, бальна оцінка, SWOT-аналіз, Причорномор'я.

ЗМІСТ

	ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	8
	ВСТУП	9
1	ХАРАКТЕРИСТИКА РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОЇ БАЗИ ОБ'ЄКТІВ ТА ТЕРИТОРІЙ ПЗФ ПІВНІЧНО-ЗАХІДНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я	11
	1.1. Одеська область	11
	1.1.1 Дунайський біосферний заповідник	13
	1.1.2 Нижньодністровський національний природний парк	15
	1.1.3 Національний природний парк «Тузловські лимани»	18
	1.2 Миколаївська область	20
	1.2.1 Національний природний парк «Білобережжя Святослава»	23
	1.2.2 Національний природний парк «Бузький Гард»	25
	1.2.3 Чорноморський біосферний заповідник	27
	1.3. Херсонська область	28
	1.3.1 Азово-Сиваський національний природний парк	29
	1.3.2 Біосферний заповідник «Асканія-Нова» ім. Ф.Е. Фальц- Фейна	30
	1.3.3 Джарилгацький національний природний парк	33
	1.3.4 Нижньодніпровський національний природний парк	34
	1.3.5 Національний природний парк «Олешківські піски»	36
2	МЕТОДИКА ОЦІНКИ ТУРИСТИЧНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ	39
	2.1 Основні визначення та терміни	39
	2.2 Вибір критеріїв оцінки рекреаційних ресурсів	42
	2.3 Алгоритм оцінки туристичної привабливості території	44
3	ОЦІНКА РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ТА ТУРИСТИЧНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ОБ'ЄКТІВ ТА ТЕРИТОРІЙ ПЗФ ПІВНІЧНО-	48

ЗАХІДНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я	
3.1 Рекреаційні ресурси та привабливість території Одеської області	48
3.2 Рекреаційні ресурси та привабливість території Миколаївської області	51
3.3 Рекреаційні ресурси та привабливість території Херсонської області	53
3.4 Порівняльний аналіз окремих областей Північно-Західного Причорномор'я	56
3.5 SWOT-аналіз туристичної привабливості територій та об'єктів ПЗФ Північно-Західного Причорномор'я	64
ВИСНОВКИ	67
ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ	69

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

БЗ – біосферний заповідник.

ВБУ – водно-болотні угіддя.

НПП – національний природний парк.

ПЗФ – природно-заповідний фонд.

ПЛР – природно-лікувальні ресурси.

СКЗ – санаторно-курортні заклади.

ЧКУ – Червона книга України.

SWOT – аналіз сильних, слабких сторін, а також сприятливих можливостей і загроз.

ВСТУП

В сучасній Україні туризм збільшує свій вплив на економіку країни, тому актуальним становиться пошук туристично привабливих місць для рекреаційно-туристичної діяльності.

Природно-заповідний фонд (ПЗФ) України виконує важливе значення щодо збереження рідкісних екземплярів флори, фауни, ландшафтів та ґрунту, але на окремих його ділянках є можливим створення місць для короткострокового туризму: підготовка екологічних стежок, туристичні маршрути – все, аби ознайомити туристів з природою країни.

Метою бакалаврської кваліфікаційної роботи є дослідження рекреаційно-туристичної привабливості територій та об'єктів природно-заповідного фонду Північно-Західного Причорномор'я шляхом вивчення природних рекреаційних, історико-культурних ресурсів, соціально-економічних і екологічних факторів.

Для досягнення цієї мети треба виконати наступні завдання: визначити показники для оцінки рекреаційних ресурсів та туристичної привабливості; дати бальну оцінку основних факторів рекреаційних (природних, історико-культурних і соціально-економічних) ресурсів та антропогенного навантаження на складові навколишнього природного середовища; здійснити порівняльний аналіз рекреаційних ресурсів та туристичної привабливості природно-заповідного фонду Північно-Західного Причорномор'я, провести SWOT-аналіз територій та об'єктів ПЗФ задля проведення рекреаційно-туристичної діяльності.

При виконанні цієї роботи була використана методика бальної оцінки – для оцінювання природних, історико-культурних, соціально-економічних ресурсів і антропогенного навантаження територій областей.

Об'єктом дослідження виступає рекреаційно-туристична привабливість рекреаційних ресурсів природно-заповідного фонду Північно-Західного Причорномор'я.

Предметом дослідження є оцінка рекреаційно-туристичної привабливості територій і об'єктів природно-заповідного фонду Північно-Західного Причорномор'я.

Вихідними даними виступають статистичні збірники Головного управління статистики в Одеській, Миколаївській та Херсонській областях та Регіональні доповіді про стан навколишнього природного середовища Міністерства екології та природних ресурсів України за 2017 рік.

Бакалаврська кваліфікаційна робота присвячена обґрунтуванню поняття туристичної привабливості та її оцінці на прикладі територій та об'єктів природно-заповідного фонду Північно-Західного Причорномор'я.

1 ХАРАКТЕРИСТИКА РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОЇ БАЗИ ОБ'ЄКТІВ ТА ТЕРИТОРІЙ ПЗФ ПІВНІЧНО-ЗАХІДНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я

Об'єкти та території природно-заповідного фонду (ПЗФ) є основою рекреаційного потенціалу і формують рекреаційно-туристичну привабливість Північно-Західного Причорномор'я. До складу територій та об'єктів ПЗФ загальнодержавного значення України станом на 2016 рік входило 4 біосферних заповідника, три з яких розташовані в межах досліджуваного регіону, та 49 національних природних парків, вісім з яких знаходяться на території Причорномор'я.

1.1. Одеська область

Одеська область займає територію Північно-Західного Причорномор'я від гирла Дунаю до Тилігульського лиману і тягнеться від моря на північ, в глиб суші на 200-250 км. На півночі Одеська область межує з Вінницькою та Кіровоградською, на сході - з Миколаївською областями, на заході - з Республікою Молдова та Придністровською Молдавською Республікою, на південному заході - частина державного кордону України з Румунією. Усього в межах області пролягають 1362 кілометри державного кордону. Площа Одеської області складає 5,5 % території України (33,3 тис. кв. км). Північна частина області розташована в лісостеповій, а південна - в степовій зоні. У ґрунтовому покриві переважають звичайні та південні чорноземи. Средньорічна температура коливається від +8,2 °С на півночі до +10,8 °С на півдні. Тривалість вегетаційного періоду від 180 до 210 діб. Средньорічна кількість опадів - від 340 мм на півдні області до 460 мм на півночі [1].

Чорне море та лікувальні грязі Куяльницького лиману створюють винятково високий рекреаційний потенціал Одещини. У пониззі великих річок (Дунай, Дністер) і лиманів, на морських узбережжях і в шельфовій зоні

розташовані високоцінні й унікальні природні комплекси, водно-болотні угіддя, екосистеми, що формують високий біосферний потенціал регіону, який має національне і міжнародне значення. Природні умови сприятливі для вирощування озимої пшениці, кукурудзи, ячменю, проса, соняшнику.

Довжина морських і лиманних узбереж від гирла річки Дунай до Тилігульського лиману сягає 300 км. На території області знаходяться прісноводні озера - Кагул, Ялпуг, Катлабух, солоні озера - Сасик, Шагани, Алібей, Бурнас, а також Хаджибейський і Куяльницький лимани, відомі своїми лікувальними грязями. Водопостачання Одеської області здійснюється як з поверхневих джерел, так і за рахунок підземних джерел.

У межах області розташовані 1134 малих річок і струмків, 15 прісноводних та морських лиманів (найбільш великі Дністровський, Тилігульський, Хаджибейський, Алібей, Бурнас, Будацький, Куяльницький, Кучурганський), 68 водосховищ, 45 озер, у тому числі 8 Придунайських озер: Ялпуг, Кугурлуй, Катлабух, Китай, Сасик, Кагул, Картал, Саф'яни.

Станом на 01.01.2018, рослинний світ області налічує 2511 вид рослин та грибів, з яких 128 занесено до Червоної книги України (ЧКУ). Серед них: булатка великоквіткова, сугайник угорський, гвоздика бессарабська, пустельниця головчаста та інші. Тваринний світ налічує 521 вид, з яких 135 занесені до ЧКУ. Серед них: трав'яний краб, жужелиця дама, бражник прозерпіна та джміль пахучий.

Природно-заповідний фонд Одеської області станом 01.01.2018 має в своєму складі 123 об'єкта, з них 16 об'єктів загальнодержавного значення, та 107 об'єктів - місцевого значення. Загальна площа об'єктів природно-заповідного фонду становить 159974,1992 га. З урахуванням того, що 12 об'єктів загальною площею 9133,25 га знаходяться у складі природно-заповідних територій, фактично займана ПЗФ площа в області становить – 150840,9492 га. Відношення площі ПЗФ до площі Одеської області («показник заповідності») становить 4,5 %. [1].

На території області присутні 24 парка-пам'ятки садово-паркового мистецтва (один з них – «Кардамичівський» має загальнодержавне значення), два регіональних ландшафтних парка «Тилігульський» тп «Ізмаїльські острови», один ботанічний сад Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова та один зоологічний парк.

1.1.1 Дунайський біосферний заповідник

Дунайський БЗ, розташований на крайньому південному заході України, на території Кілійського та Татарбунарського району Одеської області, було створено 10 серпня 1998 року на базі природного заповідника «Дунайські плавні» загальною площею 46402,9 га. В 2004 році з метою поліпшення збереження у природному стані унікальних природних комплексів у дельті ріки Дунаю, охорони водно-болотних угідь міжнародного значення, інших цінних природних комплексів Українського Придунав'я, проведення зонування території Дунайського БЗ та оптимізації управління ним з урахуванням інтересів розвитку регіону, транспортних та інших загальнодержавних потреб, а також активізації міжнародного співробітництва, наукових досліджень і моніторингу довкілля територія заповідника була розширена до 50252,9 га, як наведено в таблиці 1.1 [2].

Таблиця 1.1 – Функціональне зонування та розподіл площі території (складно автором за матеріалами [2])

Назва функціональної зони	Площа, га	%
Заповідна зона	14904	29,7
Зона регульованого заповідного режиму	7811	15,5
Буферна зона	19392	38,6
Зона антропогенних ландшафтів	8149,9	16,2
Усього	50256,9	100

Територія заповідника складається з декількох природних комплексів: дельти Кілійського рукава Дунаю, острова Єрмаків, Жебриянського пасма, Стенцівсько-Жебриянівських плавнів, верхів'я озера Сасик та Джантшейського лиману. Функціональні зони показані на рисунку 1.1.

Візит-центр заповідника знаходиться в центральній частині м. Вилкове на вулиці Нахімова. У візит-центрі наявні інформаційні, екологопросвітні, природознавчі, краєзнавчі експозиції. Зал візит-центру, місткістю близько 35 осіб, обладнаний сучасною теле-відеоапаратурою. Є відеотека фільмів природоохоронної орієнтації.

Окрім візит-центру відвідувачам заповіднику запропоновано кілька постійних екскурсійних маршрутів: "Нульовий кілометр", "Шлях до птахів", "Лісове озеро" [3].

Дунайський біосферний заповідник розташований на території дельти Кілійського рукава р. Дунай, яка належить до долино-річкового та приморського районів Середземноморської під області Голарктичної області. Характерною особливістю фауни цих районів є їх тісний зв'язок з водними об'єктами, які формують багатий і різноманітний тваринний світ, який складається з представників іхтіофауни, водоплаваючих та навколводних видів птахів, пов'язаних з водними біотопами ссавців, а також амфібій, плазунів і великої кількості видів безхребетних.

Всього для території ДБЗ і прилеглих земель достовірно зареєстровано 11 видів (стільки ж підвидів) земноводних і 6 видів (7 підвидів) плазунів. На території заповідника відмічено 68 видів птахів, які занесені до Червоної книги України, що становить 78% від загальної чільності видів птахів, які зазначені в цьому документі. До Європейського Червоного списку занесені 11 видів, 288 видів охороняється Бернською, 154 – Боннською, 44 – Вашингтонською конвенціями. Флора заповідника нараховує 1589 видів [3].

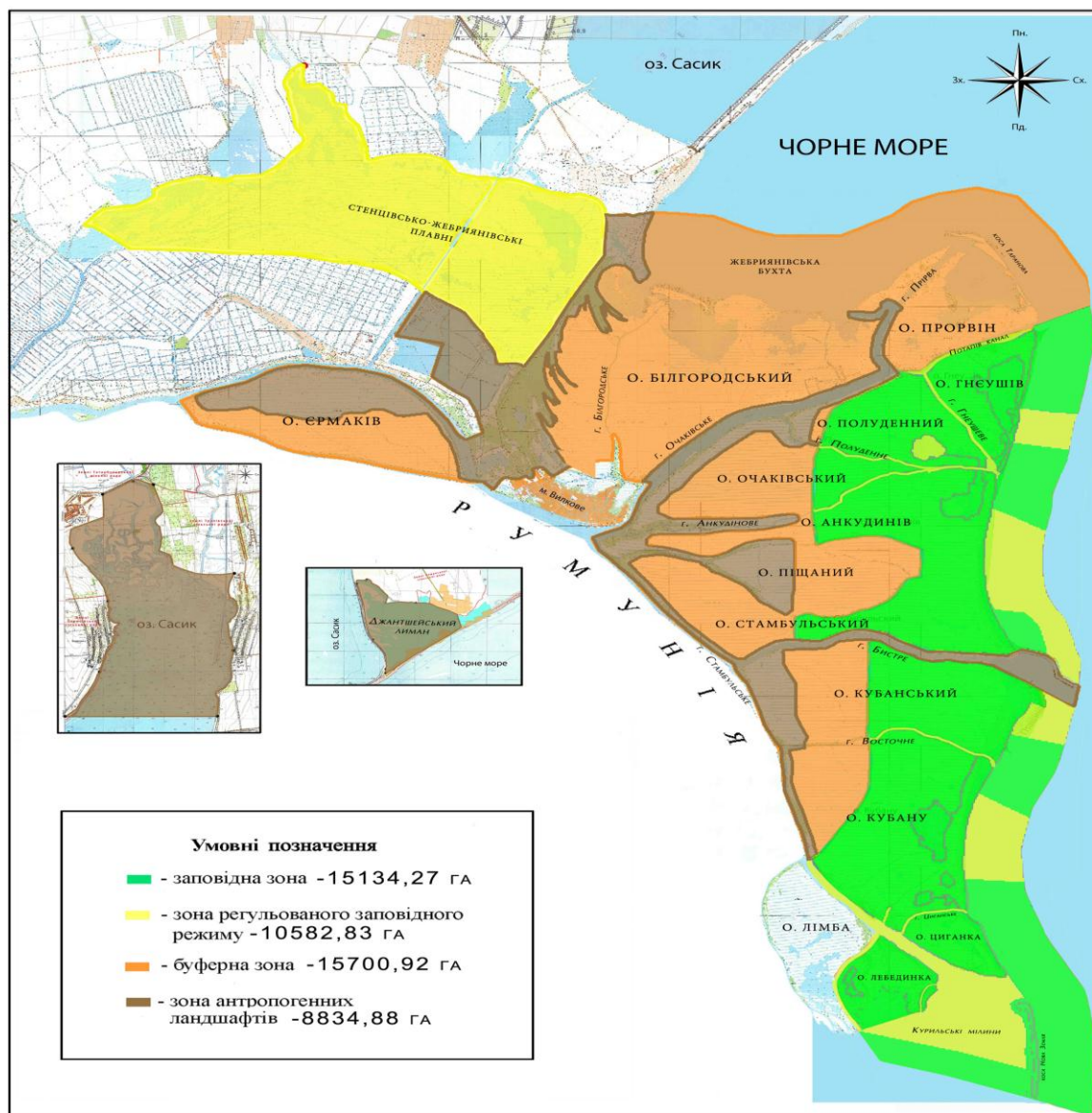

Рисунок 1.1 – Межі функціональних зон Дунайського БЗ [3]

1.1.2 Нижньодністровський національний природний парк

Нижньодністровський НПП було створено 13.11.2008 з метою збереження, відтворення та раціонального використання типових та унікальних природних комплексів пониззя річки Дністра, що мають важливе природоохоронне наукове, естетичне, рекреаційне та оздоровче значення [4].

Функціональний розподіл території по зонам подано у таблиці 1.2.

Таблиця 1.2 – Функціональне зонування та розподіл площі території НПП (складно автором за матеріалами [4])

Назва функціональної зони	Площа, га	%
Заповідна зона	8098	38
Зона регульованої рекреації	8524	40
Зона стаціонарної рекреації	214,1	1
Господарська зона	4475	21
Усього	21311,10	100

Нижньодністровський національний природний парк (далі ННПП) розташований на території Білгород-Дністровського, Біляївського та Овідіопольського районів Одеської області, як показано на рисунку 1.2.

ННПП знаходиться на відстані 40 км від м.Одеса, населення якого перевищує 1 млн чоловік. Крім того, вздовж берегів Дністра, Турунчука та Дністровського лиману багато населених пунктів, таких, як м.Біляївка, с.Маяки, с.Яски, с.Троїцьке, с.Надлиманське, с.Миколаївка, що обумовлює в пониззі Дністра значну кількість місцевих і приїжджих рекреантів. Відпочиваючі прогулюються пішки, пересуваються на високошвидкісних плавзасобах, влаштовують пікніки, ловлять рибу, збирають ягоди, квіти, лікарські рослини, розбивають намети для тимчасового проживання.

Розділяючи територію ННПП і відокремивши плавневу зону від Дністра, автотраса Одеса-Рені на ділянці Маяки-Паланка, стала потужним екологічним бар'єром. Перш за все автотраса порушила природний процес обводнення плавнів під час паводків, що негативно позначилося на проходженні репродуктивних процесів в багатьох видів риб і птахів. Вона утрудняє сезонні міграції тварин і є серйозним чинником занепокоєння, а їдучий по трасі автотранспорт служить причиною загибелі багатьох видів тварин – від комах, що за звичай практично не враховуються, до крупних ссавців, в тому числі, включених в Червону книгу України [4].

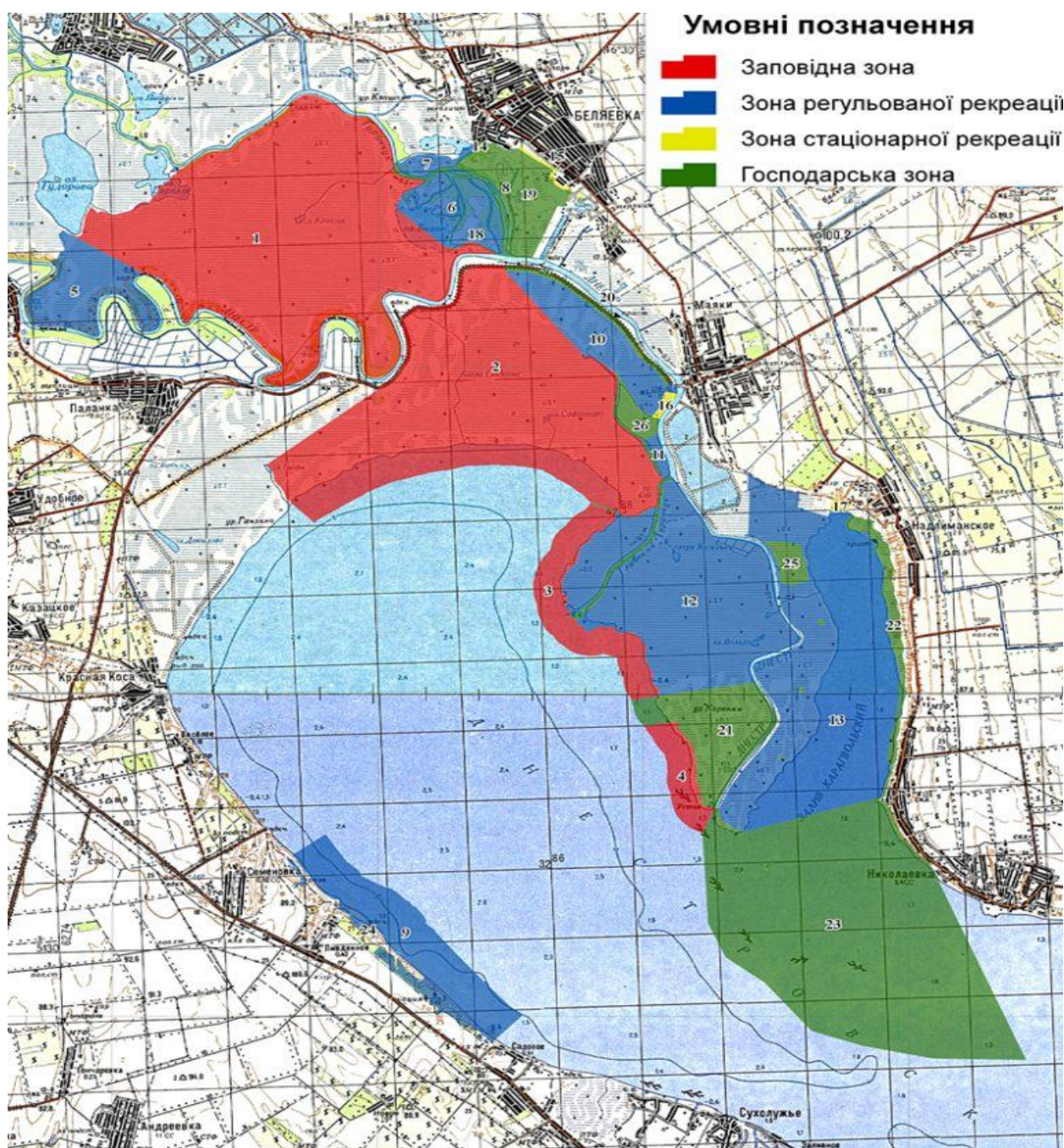

Рисунок 1.2 – Карта-схема зонування території Нижньодністровського НПП [4]

Адміністрацією парка створено 4 екологічні маршрути: водні туристичні маршрути – «Дністровська Амазонія», «Царство птахів» та два сухопутних – «Блискучий Ібіс», «Стежкою Діда Овсія», які зображені на рисунку 1.3.

Рисунок 1.3 – Карта-схема екологічних маршрутів на території Нижньодністровського НПП [4]

Довжина маршруту «Дністровська Амазонія» в залежності від міста відправлення коливається від 8 до 20 км, час проходження 3-4 години. «Царство птахів» довжиною приблизно 20 км з тривалістю проходження 3-5 годин має 5 оглядових зупинок.

1.1.3 Національний природний парк «Тузловські лимани»

Природний парк створено 1 січня 2010 року з метою збереження цінних природних та історико-культурних комплексів і об'єктів Північного Причорномор'я [5], його площа складає 27865 га. Зазначено, що територія запо-

відної зони складає 2022 га, регульованої рекреації 14000 га, стаціонарної рекреації 300 га, господарської зони 8667 га. Схема попереднього зонування приведена на рис. 3.2.

При зонуванні території НПП «Тузовські лимани», насамперед, було враховано, що цей район (водно-болотні угіддя «Шагани-Алібей-Бурнас») внесено до переліку водно-болотних угідь міжнародного значення згідно з критеріями Рамсарської конвенції. Тому природно, що землі водного фонду становлять 82 % загальної площі НПП «Тузовські лимани».

В результаті узагальнення даних по різним групам тварин та рослин, а також вважаючи ландшафтну унікальність піщаної коси, робочим варіантом функціонального зонування НПП є схема, наведена на рисунку 1.3.

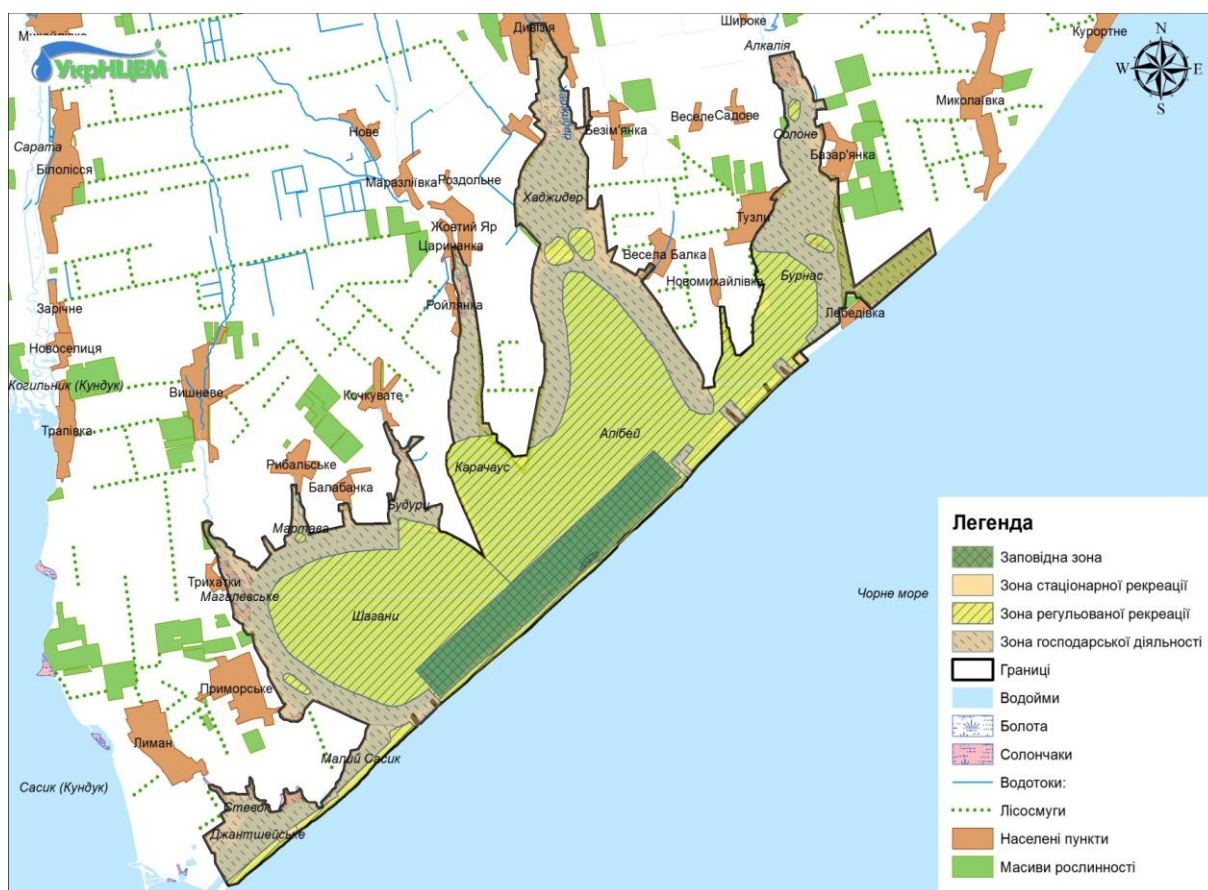

Рисунок 1.3 – Схема останнього варіанту функціонального зонування НПП [5]

На сьогодні, на території НПП “Тузловські лимани” зафіксовано 16 видів рослин, включених до охоронних документів. З них чотири внесені до Червоної книги України [6], 5 — до Червоної книги Чорного моря [7]. Вважаючи, що у період активної вегетації більшості раритетних степових рослин не було досліджень на даній території, слід очікувати виявлення цілої низки видів, занесених до Червоної книги України, Червоного списку Одеської області, Європейського Червоного списку та ін.

Всього на території НПП орієнтовно мешкає (гніздиться, зимує або мігрує) 59 видів птахів, що занесені до Червоної книги України та 9 видів з Європейського Червоного списку.

На території парку станом на 2019 рік є можливість відвідати три туристичні маршрути:

- 1) від «0 км» до Сільпрому – встановлений на східному березі лиману Бурнас протяжністю 9 км в межах села Лебедівка;
- 2) від «Фазана» до пелікана – знаходиться в межах рекреаційної зони «Катранка» і має протяжність 6 км;
- 3) Тузлівська Амазонія – розташований неподалік від рекреаційної зони «Расейка» протяжністю 5 км. Мандруючи цим маршрутом є можливість побачити Шаганський маяк.

1.2 Миколаївська область

Фізико-географічне положення Миколаївської області характеризується помірно-континентальним кліматом з м'якою зимою і жарким посушливим літом. Область розташована на півдні країни, в межах басейну річки Південний Буг та займає площу понад 24,6 тис. км (4,1% території України). На заході межує з Одеською, на півночі з Кіровоградською, на сході та північному сході з Херсонською та Дніпропетровською областями, а на півдні омивається Чорним морем [8].

Миколаївська область розташована в межах двох фізико-географічних зон лісостепової (Кривоозерський і західна половина Первомайського району) і степової. Ландшафти представлені заплавленими комплексами (заплавні ліси й луки), ділянками піщаного степу, вапняковими степами, прибережно-водними комплексами, наскельними дібровами, кам'янистими степами тощо [9].

Загальна лісистість області складає - 4,17%. Ліси області відносяться до І групи - захисні та виконують переважно водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі та рекреаційні функції. До лісових насаджень відносяться: сосна звичайна, сосна кримська, ялинка європейська, акація біла, софора японська, шовковиця чорна, горіх грецький, берест, ясен, гледичія, тополя, береза, осина, тополя, верба, абрикос та інші.

Тваринний світ області нараховує понад 100 тис. видів тварин, серед яких - близько 500 видів складають хребетні, у тому числі ссавців - близько 100, птахів - близько 300, плазунів - близько 10, земноводних - близько 10, риби - близько 100 видів.

У водних об'єктах розташовані нерестовища, місця нагулу та зимівлі таких видів риби, як: лящ, тарань, рибець, пузанок, білизна, осетер, судак, сазан, білуга, севрюга, оселедець, тюлька, шпрот, глоса, чорноморська кефаль, піленгас, карась, бичок, щука, сом, окунь та інші.

В період гніздування на територіях лісових масивів зафіксовано осоїда, орла-карлика, підорлика малого, балобана, канюків степового і звичайного, шуліку чорного, яструба великого. Найбільше видове різноманіття фауни спостерігається в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду [10].

Прогнозні запаси підземних вод основних водоносних горизонтів у межах Миколаївської області визначено і апробовано у кількості 441,6 тис.м³/добу.

За обсягами розвіданих запасів підземних вод питної якості Миколаївська область є найменш забезпеченою в Україні. В середньому

експлуатаційні запаси підземних вод на одного мешканця становлять 0,09 м³/добу (у порівнянні: Одещина 0,135 м³/добу або в 1,5 рази більше, Херсонщина - 3,1 м³/добу або в 34 рази більше) [10].

Головною річкою Миколаївщини є Південний Буг, довжина якого на території області простягається на 257 км. Також на території області розташовані річки Інгул, Інгулець, Чичикля, Кодима, Чорний Ташлик, Синюха та інші 78 річки. Територіально, крім басейну р. Південний Буг, область належить до басейнів р. Дніпро і річок Причорномор'я.

Майже всі озера даної області солоні, найбільше серед них – Бейкуський лиман. Миколаївська обл. на півдні займає кілька сотень кілометрів берегової лінії Чорного моря і його лиманів. Узбережжя Чорного моря розрізане Дніпровсько-Бузьким, Тилігульським і Бережанським лиманами, які відіграють важливе значення у природно-рекреаційних ресурсах Миколаївської області.

Тилігульський лиман є найглибшим і найпрозорішим лиманом цього регіону. Дніпровсько-Бузький лиман – прісноводний лиман, який складається з витягнутого Дніпровського лиману, а також вузького та колінчастого Бузького лиману. Дніпровсько-Бузький лиман має важливе рекреаційне значення, адже тут дуже сприятливі умови для цього.

Станом на 01.01.2018 на території Миколаївської області створено 141 об'єкт природно-заповідного фонду фактичною площею 75 487,74 га, з них 8 – об'єкти загальнодержавного значення, в тому числі природний заповідник, два національних природних парку, зоопарк, лісовий заказник та пам'ятки природи, 133 – місцевого значення, в тому числі п'ять регіональних ландшафтних парків, ландшафтні, лісові, гідрологічні заказники, пам'ятки природи, парки-пам'ятники садово-паркового мистецтва. Відсоток заповідності Миколаївської області становить 3,07 % від загальної площі області [10].

Станом на 01.01.18 наявні 12 розроблених проектів створення нових об'єктів природно-заповідного фонду, в тому числі п'ять з них – повністю

погоджені у встановленому порядку, включаючи сільські ради, на території яких вони розташовані, загальною площею 1517,51 га, створення яких дозволило б збільшити відсоток заповідності області до 3,14% [10].

1.2.1 Національний природний парк «Білобережжя Святослава»

НПП «Білобережжя Святослава» був створений 16 грудня 2009 року на території Очаківського та Березанського районів Миколаївської області. Загальна площа Парку становить 35223,15 гектара, з них 25000 гектарів акваторій Дніпро-Бузького лиману, Ягорлицької затоки та прилеглої акваторії Чорного моря навколо Кінбурнського півострова [11].

Має спільну межу з частиною Чорноморського біосферного заповідника, яка знаходиться на Миколаївщині (рисунок 1.4).

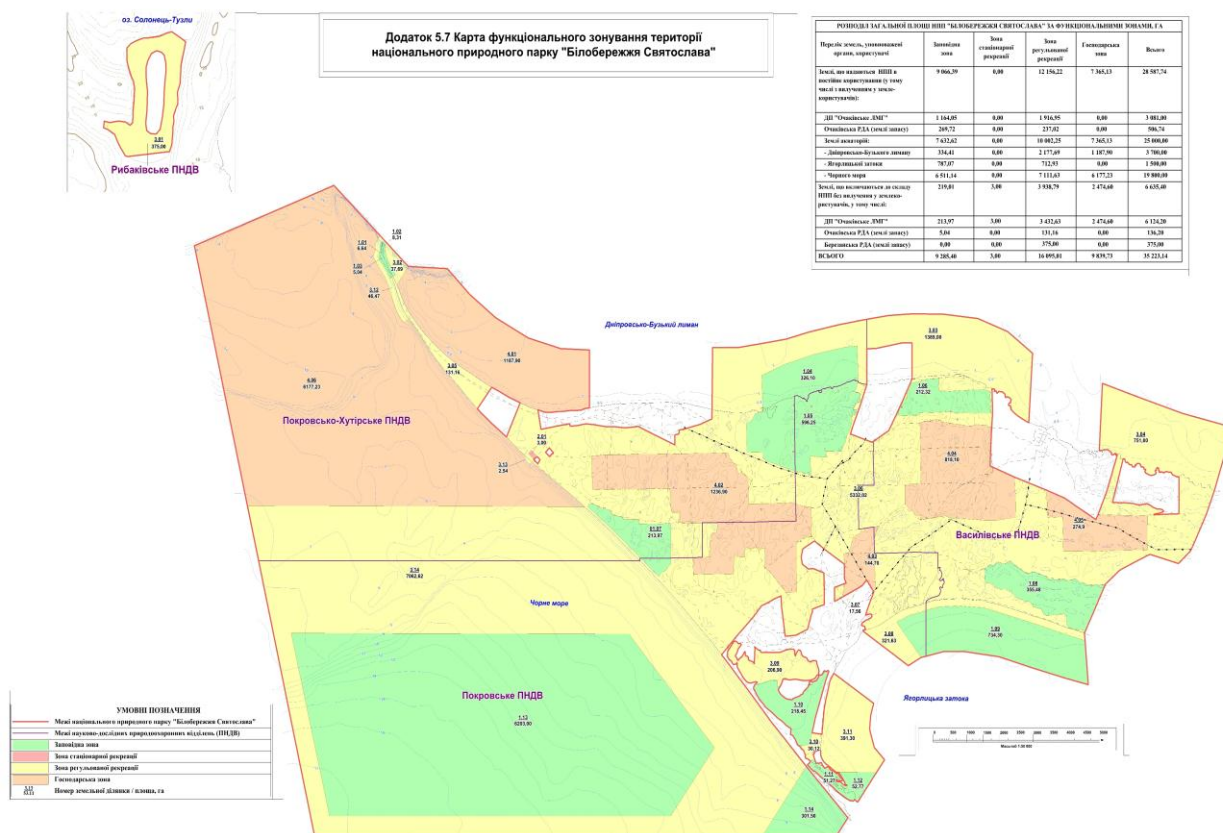

Рисунок 1.4— Межі функціональних зон НПП «Білобережжя Святослава» [11]

Функціональне зонування парку представлено в таблиці 1.3.

На території парку присутні два туристичні маршрути: історико-туристичний маршрут «Суворівський» та екотуристичний маршрут «Великий Кінбурнський». Це є одноденні маршрути тривалістю до 6 годин .

Таблиця 1.3 – Функціональне зонування та розподіл площі території НПП (складено автором за матеріалами [11])

Назва функціональної зони	Орієнтовна площа, га	%
Заповідна зона	9285,40	26,36
Зона регульованої рекреації	16095,01	45,69
Зона стаціонарної рекреації	3,00	0,01
Господарська зона	9839,73	27,94
Усього	35223,14	100

Історико-туристичний маршрут складається з одинадцяти оглядових пунктів :

- причал міста Очакова,
- острів Морської батареї;
- причал на західній окраїні села Покровське
- залишки східного валу Кінбурнської фортеці;
- пам'ятний знак на честь О.В.Суворова;
- копія олтаря Ахілла Понтарха;
- місце, де Суворов встановив форт;
- шпиль коси («Стрілка»);
- залишки «Турецького мосту» -причалу;
- озеро Солоне;

- Миколаївський морський порт.
Екотуристичний маршрут складається з дев'яти оглядових пунктів:
- узбережжя Дніпро-Бузького лиману
- панорама Бієнкових плавнів
- «Волижин ліс»
- урочище «Біла хатка»
- адміністративний центр Покровської сільської ради
- «Кефальні» озера Чернино та Черепашине
- заповідна ділянка «Орхідне поле»
- вільховий гай «Ковалівська сага»
- урочище «Зелені кучугури».

1.2.1 Національний природний парк «Бузький Гард»

НПП «Бузький Гард» створено Указом Президента України від 30 квітня 2009 року № 279/2009. «Бузький Гард». Функціональні зони НПП «Бузький Гард» зазначені у таблиці 1.4.

Парк розташований в Арбузинському, Братському, Вознесенському, Доманівському та Первомайському районах Миколаївської області (рисунок 1.5). Загальна площа території Парку становить 6138,13 га [12].

Таблиця 1.4 – Функціональне зонування та розподіл площі території НПП «Бузький Гард» (складено автором за матеріалами [12])

Назва функціональної зони	Орієнтовна площа, га	%
Заповідна зона	591,6	9,3
Зона регульованої рекреації	3139,5	50,2
Зона стаціонарної рекреації	45,2	0,7
Господарська зона	2498,5	39,8
Усього	6138,13	100

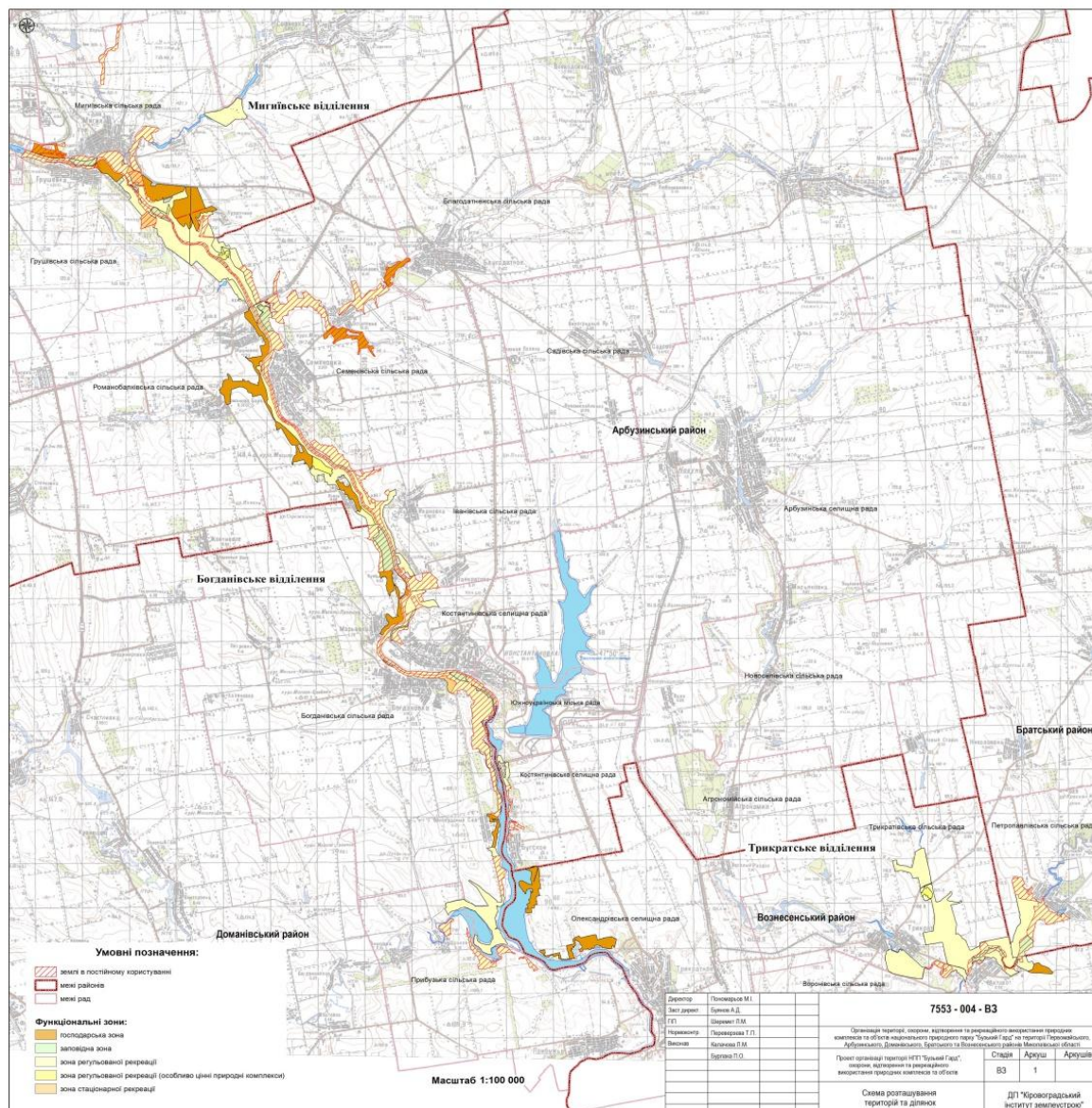

Рисунок 1.5– Межі функціональних зон НПП «Бузький Гард» [13]

Згідно розділу 4 Проекту організації території НПП «Бузький Гард» затвердженого наказом № 59 від 11.12.2013 р. Міністерства екології та природних ресурсів України було передбачено створення 6 рекреаційних маршрутів зокрема в межах Первомайського району, які вже діють [13]:

- Автомобільний екскурсійний маршрут «Гранітно-степове Побужжя».
- Водний екскурсійний маршрут «Мальовничі береги Південного Бугу».
- Пішохідний екскурсійний маршрут «Козацькими шляхами».
- Прогулянковий кінний маршрут «Кордон».

- Екологічна стежка «Перлини Побужжя».
- Екологічна стежка «Компанійська».

1.2.3. Чорноморський біосферний заповідник

Чорноморський БЗ, створений у 1927 році, розташований на території та акваторії Херсонської та частково Миколаївської областей України для спостереження та збереження природного середовища [14]. Його зонування представлено у таблиці 1.5

Таблиця 1.5 – Зонування території Чорноморського БЗ [14]

Тип територій	Площа, га
Загальна площа заповідника	109 254,8
За заповідним режимом:	
заповідна зона	90 134,9
буферна зона	18 620
зона антропогенних ландшафтів (на о. Тендра)	499,9
За типом угідь:	
акваторія заповідника	94 435
суша заповідника	14 19,8

На території Біосферного заповідника виділяються заповідна, буферна функціональні зони та зона антропогенних ландшафтів.

До заповідної зони, загальною площею 90634,8 га, відносяться [14]:

- материкові ділянки: Волижин ліс, Солоноозерна, Івано-Рибальчанська, Ягорлицький Кут, Потіївська, Потіївська Стрілка;
- острівні ділянки: східна та центральна частини острова Тендрівська коса та усі острови в межах акваторій Тендрівської та Ягорлицької заток Чорного моря;
- акваторії заповідника: мілководна частина на Сході Тендрівської затоки Чорного моря, західна глибоководна частина Тендрівської

затоки, що прилягає до північно-східного берега острова Тендрівська коса, південна частина Ягорлицької затоки, однокілометрова смуга акваторій Тендрівської та Ягорлицької заток вздовж островів Довгий та Круглий, однокілометрова смуга Чорного моря вздовж південного берега острова Тендрівська коса, у межах суходільних ділянок острова, однокілометрова смуга вздовж північного берега Ягорлицької затоки у межах ділянки Соленоозерної, акваторія Ягорлицької затоки навколо Кінських островів.

Буферна зона: решта акваторії Ягорлицької затоки Чорного моря.

Зона антропогенних ландшафтів: ділянка в західній частині острова Тендрівська коса та інші суходільні території навколо біосферного заповідника, що не відносяться до буферної або заповідної зон.

1.2. Херсонська область

Херсонська область розташована на півдні України. На сході вона граничить із Запорізькою, на півдні по Сивашеві і Перекопському перешийку - з Автономною Республікою Крим, на північному заході – з Миколаївською, на півночі – із Дніпропетровською областями України.

В геоморфологічному плані Херсонська область – слабохвиляста рівнина, особливістю будови якої є те, що вона повністю розташована в межах найнижчого геоморфологічного рівня України – Причорноморського, пануючі висоти якого 50-60 м над рівнем моря.

Як природно-територіальний комплекс Херсонщина розташована в південно-західній частині Східноєвропейської рівнини, її степової зони, південної підзони, Причорноморсько-південностеповій та Причорноморсько-Приазовській сухостеповій провінціях.

Клімат помірно-континентальний із порівняно м'якою зимою та жарким і довгим літом. Середньорічна температура дорівнює 9,3° - 9,8° і має зараз стійку тенденцію до підвищення. Середня багаторічна кількість опадів

по області близько 400 мм, але в останнє десятиріччя кількість опадів збільшується. Клімату Херсонщини притаманні літні суховії – потужні вітри (більше 5 м/с) при низькій вологості (менше 30%) та високих температурах (вище 25°C) [15].

Рослинний світ області налічує 1500 видів рослин та грибів, з яких 121 занесено до ЧКУ. Серед них: акрокордія сальвія, гадюча цибулька непомітна, китятки чубаті та інші. Тваринний світ налічує 195 видів, з яких 11 перебувають під загрозою зникнення. Серед них: малий баклан, ведмедиця-господиня, бражник прозерпіна, та хом'ячок сірий.

1.3.1 Азово-Сиваський національний природний парк

Азово-Сиваський НПП створений 25 лютого 1993 року шляхом реорганізації Азово-Сиваського заповідника в національний природний парк. Загальна площа парку — 52154 га. Зонування представлено в таблиці 1.6.

Таблиця 1.6 – Функціональне зонування та розподіл площі території НПП (складно автором за матеріалами [16])

Назва функціональної зони	Площа, га	%
Заповідна зона	39231	75,2
Зона регульованої рекреації	618	1,2
Зона стаціонарної рекреації	49	0,1
Господарська зона	12256	23,5
Усього	52154	100

До складу парку входять: півострів Бирючий, частини островів Куюк-Тук і Чурюк, та острови Мартинячий і Китай, акваторії лиманів — Вершинський, Мужичий, Олень, Озерський, Ямківський, частина акваторії затоки Сиваш, однокілометрова смуга акваторії Утлюцького лиману та Азовського моря. Географічно територія парку розділена на частини, що

відокремлені одна від одної: сиваська (Генічеський відділ) та азовська (Бірючанський відділ) [16].

Довгостроковими цілями охорони, відтворення та рекреаційного використання природних комплексів і об'єктів Азово-Сиваського національного природного парку є:

- збереження біорізноманіття на заповідних ділянках Національного природного парку (острови Чурюк, Куюк-Тук, Мартинячий і акваторія Центрального Сиваша);
- збереження інтродукованих видів тварин у межах острова Бірючого;
- збереження природних ландшафтних комплексів острова Бірючого – сухопутних, прибережних і лиманно-озерних;
- здійснення масової природоохоронної та освітньо-виховної роботи серед школярів, місцевого населення і туристів;
- здійснення наукових досліджень і спостережень за змінами інтродукованих та природних видів живих організмів і динамікою природних ландшафтів [17].

Парк пропонує підводний екотуризм з плаванням з аквалангами до підводних печер і гротів [12].

1.3.2 Біосферний заповідник «Асканія-Нова» ім. Ф.Е. Фальц-Фейна

Заповідник був заснований у 1874 році Фрідріхом Фальц-Фейном. Спочатку юний Фальц-Фейн ставив за мету збереження диких тварин — у 1874 р. 11-річному хлопцю зводять вольєри для утримання тварин. У 1887 році було створено ботанічний сад. У 1898 р. Фальц-Фейн оголошує про відкриття приватного заповідника. У 1983 р. заповідник Асканія-Нова реорганізовано у біосферний заповідник [18].

Площа заповідника становить 33307,6 га, з них 11 054 га — «абсолютно заповідна» степова зона, як показано у таблиці 1.7.

Таблиця 1.7 – Функціональне зонування та розподіл площі території (складно автором за матеріалами [18])

Назва функціональної зони	Площа, га	%
Заповідна зона	11054	33,2
Буферна зона	6895,6	20,7
Зона антропогенних ландшафтів	15358,0	46,1
Усього	33307,6	100

Територія заповідника розділена на три великі частини, нерізно відокремлені одна від одної (рисунок 1.6) [18]:

- «Північну»
- Великий Чапельський під
- «Південну» (яку поділено на «Стару» та «Успенівку»)

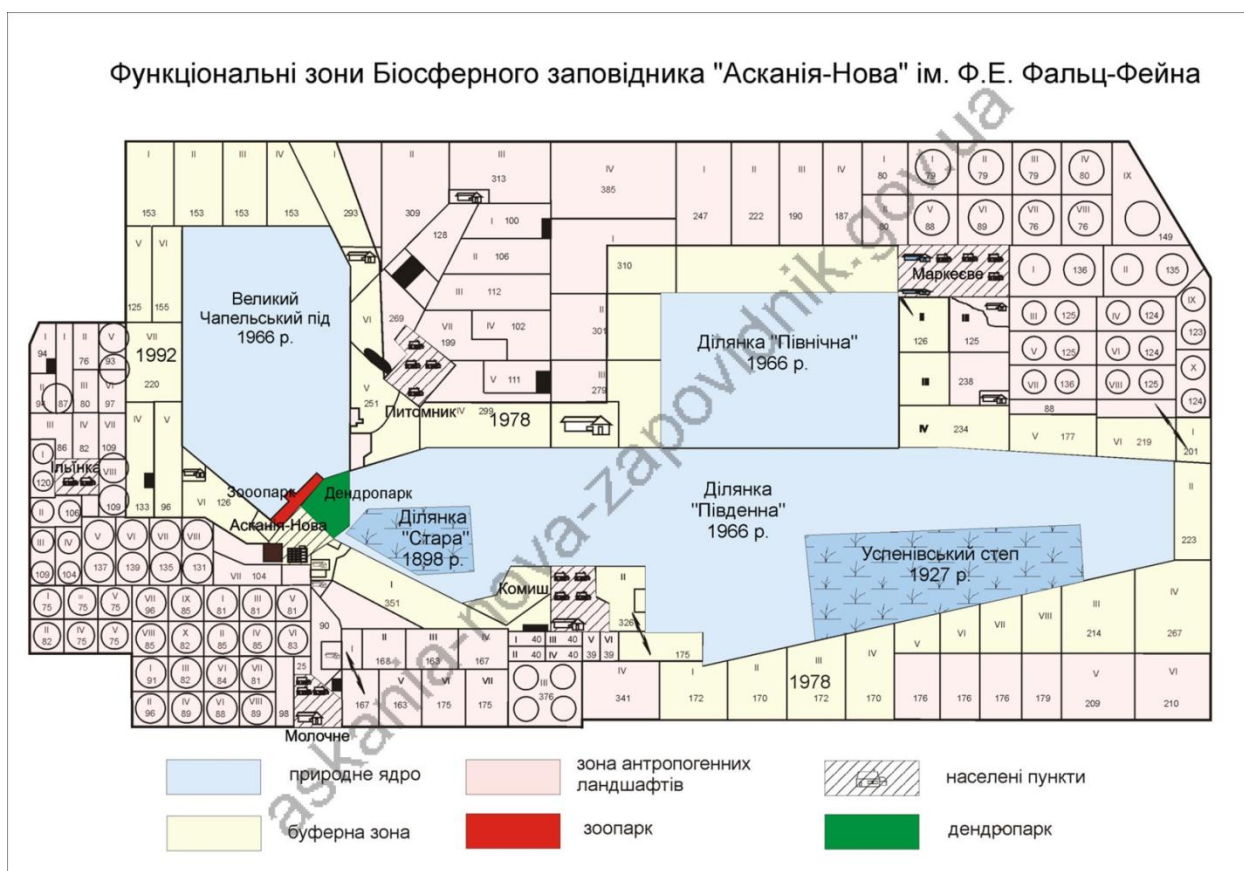

Рисунок 1.6 – Межі функціональних зон БЗ «Асканія-Нова» [18]

Загальна кількість видів природної фауни у заповіднику становить 1873 види. До ЧКУ віднесено 30 видів флори, до Європейського червоного списку - 12 видів флори і 16 - фауни, до списків видів, що охороняються Бернською конвенцією - 203 види фауни і 3 – флори.

Особливо велике значення має територія заповідника для збереження мігруючих видів птахів. Щорічно тут збираються величезні зграї сірих журавлів (9-15 тис.особин), сірих і білолобих гусей (20-500 тис.), десятки тисяч крижнів і інших видів.

Сучасний дендрологічний парк складається з двох частин: старої, закладеної у 1885-1902 роках та нової - з насадженнями 20-30-річного віку. Колекційний фонд дендропарку становить 1647 видів, форм і сортів деревних та квітково-декоративних рослин з 56 родин. Тут культивується майже 90 видів реліктових, рідкісних та зникаючих рослин, з них 68 занесено до ЧКУ, 3 - перебувають під міжнародною охороною [19].

Зоопарк "Асканія-Нова" за масштабами утримання тварин у напіввільних умовах технологіями Асканія-Нова: зоопаркакліматизації, реакліматизації немає рівних собі серед країн СНД і є одним з найкращий у світі. Його спеціалізація - розведення і вивчення біології копитних тварин степів, саван, пустель і гірських районів, навколоводних птахів та рідкісних птахів степової зони. У зоопарку утримуються 114 видів тварин, серед яких багато рідкісних та таких, що перебувають під загрозою зникнення. Деякі з цих видів - журавель степовий та сірий, орел степовий та огар розмножуються в умовах зоопарку.

БЗ "Асканія-Нова" - найбільший еколого-освітній центр на півдні України [19]. Щорічно його відвідують близько 68 тис. осіб. Крім відвідання дендропарку і зоопарку відвідувачам пропонуються екскурсії по спеціальних маршрутах та екологічних стежках, прокладених територією біосферного заповідника.

Відвідувачі можуть зупинитися у готелі "Канна" (40 місць), кемпінгу "Фортуна" (45 місць), готелі агрофірми "Асканія-Нова" (50 місць), а також у приватному секторі [19].

У 2019 році біосферний заповідник «Асканія-Нова» пропонує наступні еколого-просвітницькі екскурсії [18]:

- оглядова еколого-просвітницька екскурсія «Перлина в степу» (зоопарк, дендропарк) – тривалістю 2,5 години, довжиною 4,5 км, група від 13 до 25 чол.;
- еколого-просвітницька екскурсія маршрутом зоологічного парку «У світі тварин» — 2,5 години, група від 13 до 25 чол.;
- еколого-просвітницька екскурсія маршрутом дендрологічного парку «У лісову казку» — 2,5 години, група від 13 до 25 чол.;
- пішохідний екскурсійний комплекс, що складається з двох екскурсій – «У лісову казку» та «У світі тварин» – 5 годин, група від 13 до 25 чол.;
- еколого-просвітницька екскурсія маршрутом зоологічного парку «Історичними місцями зоопарку» — 3 години, група від 15 до 25 чол.;
- екскурсія «Ретрофотосафарі» на автомобілі – 2 години, група 10 чол.

1.3.3 Джарилгацький національний природний парк

Указом Президента України від 11 грудня 2009 року був створений НПП «Джарилгацький». Загальна площа парку становить 10000 га, з яких 2469 га акваторії Джарилгацької затоки та 6726 га земель ДП «Скадовське дослідне лісомисливське господарство». Межі функціональних зон представлені на рисунку 1.7. Острів Джарилгач має загальну довжину приблизно в 42 км. В парку діють такі екостежки [20]:

- екостежка «Джарилгацькі маяки» - протяжністю 4 км та тривалістю 2,5 год з трьома зупинками

- екостежка «Слідом за Ахіллою» - довжиною 3 км, час проходження 2,5-3 год;
- екостежка «Голуба лагуна» - протяжністю 3 км, часом проходження – 3 год;
- екостежка «Заповідна»;
- екостежка «Мар'їн гай».

Функціональне зонування НПП "Джарилгацький"

Рисунок 1.7 – Межі функціональних зон території Джарилгацького НПП [21]

1.3.4 Нижньодніпровський національний природний парк

Нижньодніпровський НПП був створений 24 листопада 2015 року з метою збереження, відтворення і ефективного використання природних комплексів та об'єктів дельти річки Дніпро як одного з найцінніших природних заплавно-літоральних комплексів у Європі, які мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність, забезпечення збереження водно-болотного угіддя міжнародного значення "Дельта р. Дніпра". До території парку включено 80177,80 га земель, з яких 14479,80 га – у постійне користування [22].

Основою парку є дельта третьої за розмірами річки в Європі і другої в Чорноморському басейні, яка відрізняється виключним біорізноманіттям і тому має велике значення для його збереження. Лише в нижній течії – від

Каховської ГЕС до Дніпровсько-Бузького лиману річка Дніпро зберегла свій відносно природний стан. І саме ця територія, яка розташована на території 4 районів області: Бериславського, Білозерського, Голопристанського та Олешківського, відтепер отримала статус НПП. Зонування парку представлено на рисунку 1.8.

В дельті Дніпра і на прилеглих територіях збереглися типові та рідкісні угруповання заплавної лісів, боліт, лук, піщаних степів, степових схилів та балок, відслонень гірських порід, в т.ч. 12 рідкісних типів рослинності, які включені до Зеленої книги України. Тут відмічено 71 вид тварин, 32 види рослин, що включені до Світового Червоного списку МСОП, до Червоної книги України та до Червоного списку Херсонської області [23].

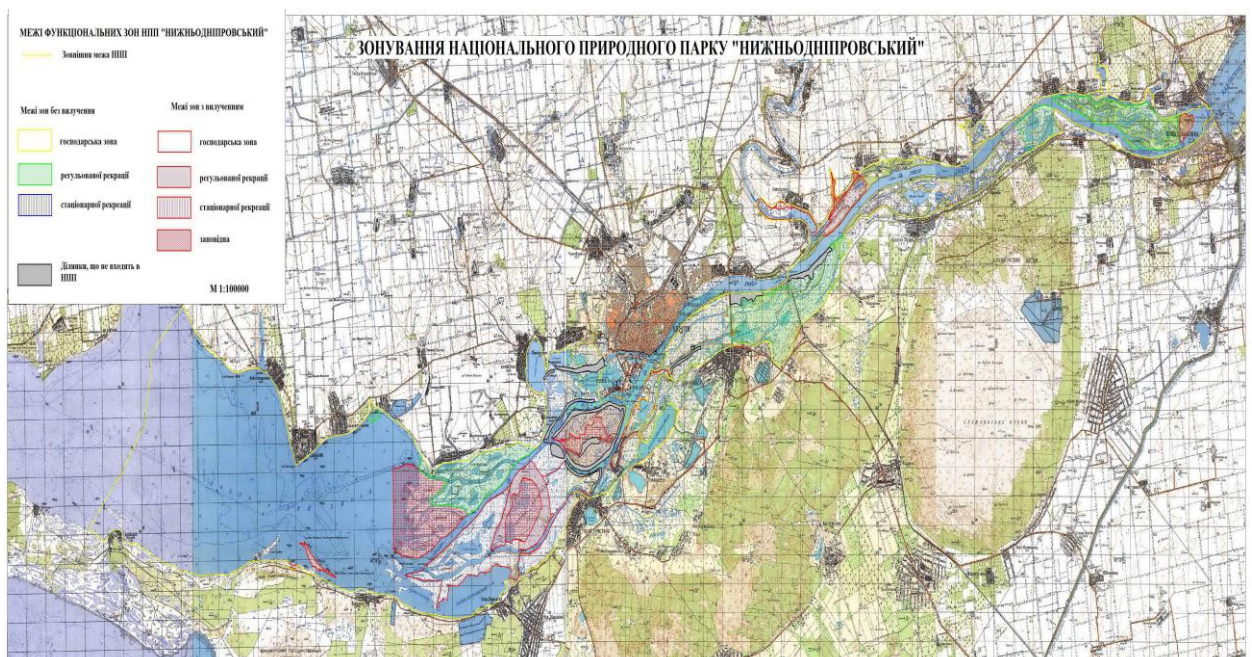

Рисунок 1.8 – Карта-схема зонування території Нижньодніпровського національного природного парку [24]

На території парку працюють два туристичних маршрути:

- Дніпровська «Гілея»
- «Боброве озеро».

Дніпровська «Гілея» складається з п'яти стоянок: «Козак», «Тиха бухта», «У старого дуба», «Привал рибалки», «Квітковий кут».

Протяжність маршруту «Боброве озеро» складає 2,8 км. Він є зацикленним – початок й кінець маршруту знаходиться у садибі сільського зеленого туризму «Чайка». На маршруті по ландшафтному заказнику місцевого значення можна побачити різні рідкісні рослинні угруповання та переліт птахів, адже заказник знаходиться на шляху перельоту.

На території парку є декілька цікавих історико-культурних пам'яток:

- Фортеця Тягин (XV ст.), яка примітна тим, що тут українські козаки дали бій туркам;
- Аджигольський маяк (XX ст), який складається з двох маяків: ближнього (34 м.) та дальнього (76 м.), який є найвищим маяком в області;
- Дозорна вежа (XIX ст), яка побудована на основі руїн вежі часів литовського князя Вітовта (XIV ст.).

Поряд з руїнами садиби князя П. Трубецького біля с.Козацьке, Бериславського району знаходяться степові водопади, а на межі м. Нова Каховка порівняно невеликому клаптику землі (2-3 км) розташовано величезна кількість (понад 1200) джерел із питною водою.

Примітним геологічним об'єктом парку є херсонські «гори» - Станіславський геологічний пам'ятник, на якому можна спостерігати відслонення лесових порід [24].

1.3.5 Національний природний парк «Олешківські піски»

Парк створений відповідно до Указу президента України від 23 лютого 2010 року на двох нижньодніпровських аренах: Козачелагерській та Чалбаській загальною площею 8020,36 га та прилеглих до них територіях. Площу парку складають три територіально розірвані ділянки, які представлені на рисунку 1.9 [25]:

- Раденська (Козачелагерська арена);
- Буркутська (Чалбаська арена);

- ділянка в межах штучних ставків Новокаховського рибоводного заводу частикових риб.

Жива природа пісків багата і своєрідна. Встановлено, що на території Парку знайдено близько 500 видів рослин, більше 200 видів грибів і лишайників, кілька тисяч видів комах, павуків, близько 300 видів хребетних тварин (в т.ч. – 6 видів земноводних, 9 видів рептилій, 200 видів птахів, 45 видів ссавців тощо).

Флора і фауна НПП «Олешківські піски» є не тільки різноманітними, вони мають особливу біологічну і природоохоронну цінність. На території Парку зустрічається більш як 100 рідкісних та зникаючих видів рослин, грибів, лишайників і тварин, включених до ЧКУ, Європейського Червоного списку, Світової Червоної книги МСОП та Червоного списку Херсонської області.

Рисунок 1.9 – Розташування НПП «Олешківські піски» [25]

В структурі парку виділено два природоохоронних науково-дослідних відділення «Раденське» та «Буркути». На території Парку розроблено та облаштовано дві пішохідні екологічні стежки [25]:

- «Олешківською пустелею» - природоохоронним науково-дослідним відділенням «Раденське» Загальна протяжність стежки – 2,2 км з чотирма зупинками і тривалістю до 2 годин. Маршрут стежки кільцевий.
- «Березовий гай» - природоохоронним науково-дослідним відділенням «Буркути». Загальна протяжність стежки – 2,35 км тривалістю 2.5 години пішої прогулянки. Передбачено 4 видових зупинки.

2 МЕТОДИКА ОЦІНКИ ТУРИСТИЧНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ

2.1. Основні визначення та терміни

Відповідно до Закону України «Про туризм» туризм – це тимчасовий виїзд особи з місця проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці, куди особа від'їжджає; а турист - особа, яка здійснює подорож по Україні або до іншої країни з не забороненою законом країни перебування метою на термін від 24 годин до одного року без здійснення будь-якої оплачуваної діяльності та із зобов'язанням залишити країну або місце перебування в зазначений термін [26].

Зарубіжні дослідження вказують на те, що при оцінці привабливості пункту призначення туристи оцінюють сприйняту здатність атрибутів пункту призначення задовольнити свої потреби. Вважається, що привабливість місця призначення тим більше, чим більше атрибутів у місця призначення. Для того, щоб залучити відвідувачів, пункти призначення розвивають засоби і послуги, щоб збільшити його привабливість. Привабливість пункту призначення знижується за відсутності цих атрибутів. Більш того, за відсутності привабливості місця призначення туризм не існував би, і він міг майже або зовсім не потребувати туристичні об'єкти та послуги [27].

Науковець Кривов С.В. у своїй роботі пише, що у найзагальнішому вигляді туристична привабливість має на увазі підхід, заснований на залежності між можливими та існуючими елементами і туристичним попитом. Іншими словами, туристична привабливість - це функція взаємодії пропозиції і попиту. Привабливість насправді дозволяє оцінити вплив територіальних внутрішніх сил (поставки пропозиції) на зовнішні сили (попит), і навпаки, оскільки є послідовний зворотний зв'язок. Звісно ж, що туристичної привабливістю в якості вимірювального приладу системи

туризму, можливо краще висловити відносини між «можливим» і «існуючим», так само як і між «існуючим» і «тим, що споживається».

На сьогоднішній момент існують дві основні тенденції у визначенні поняття туристичного потенціалу. Перша з них пов'язана з включенням в дане поняття нематеріальних чинників. Так, Глеван В. визначає його як «суму можливостей, які природна і соціальне середовище надають в розпорядження туристичної діяльності».

Відповідно до К.М. Халлом, під туристичним потенціалом розуміються «базові умови розвитку», а І. Мунтеле і К. Яцу визначають його як «суму об'єктивних чи суб'єктивних умов».

Тим самим даний похід акцентує увагу на нематеріальній природі самого поняття туристичний потенціал, а також на обумовленості і необхідності активізації його ролі. Цей умовно «нематеріалістичним підхід» робить акцент на тому факті, що туристичний потенціал носить якийсь попередній характер і передуює визначеності, як "потенційний" або "можливий" і висловлює тільки здатність або можливість того, що відбувається. Існує також і матеріалістичний підхід, який розглядає туристичний потенціал як «суму природних і людських ресурсів». Таке трактування можна зустріти у М. Еленіца [28].

Тому С. Форміка визначає взаємодію між попитом і пропозицією як туристичну привабливість, яка «залежить від відносин між доступністю існуючих привабливих об'єктів і сприйнятої важливості таких об'єктів». На відміну від потенціалу, що є частиною пропозиції, туристична привабливість має на увазі підхід, заснований на залежності між можливими та існуючими елементами і туристичним попитом. Іншими словами, туристична привабливість на відміну від потенціалу це функція взаємодії пропозиції і попиту. Привабливість насправді дозволяє оцінити вплив територіальних внутрішніх сил (поставки пропозиції) на зовнішні сили (попит), і навпаки, оскільки є послідовна зворотний зв'язок. Звісно ж, що туристичної привабливістю в якості вимірювального приладу системи туризму, можливо

краще висловити відносини між «можливим» і «існуючим», так само як і між «існуючим» і «що споживаються» [29].

За О.О. Бейдиком туристичний потенціал території - це наявність у неї можливостей до розвитку туристичної індустрії та отримання від її функціонування позитивного соціально-економічного ефекту і підвищення рівня туристської привабливості цієї території [30].

Тетенькіна О.Л. у своїй роботі вважає, що туристична привабливість на відміну від туристичного потенціалу, який є частиною пропозиції, пов'язує пропозицію і попит на ринку туристичних продуктів і послуг. Однак поняття «туристська привабливість» варто розглядати як сукупність факторів, що сприяють високій конкурентоспроможності території в боротьбі за цільову групу туристів [31].

Науковці Фролова О.В. та Кабанова О.Е. у свої статті вказують на те, що туристичний потенціал - це тільки передумови організації туристичної діяльності, в той час як туристична привабливість - це вже результат відповідної діяльності з розвитку і актуалізації туристичного потенціалу, формування відповідної туристичної інфраструктури.

Туристична привабливість є характеристику території, яка відображає рівень затребуваності територіальних туристичних послуг і відповідний рівень задоволення туристичних потреб.

Процес формування туристичної привабливості включає в себе розвиток туристичного потенціалу та інфраструктури території, просування її туристичного іміджу з метою підвищення рівня затребуваності територіальних туристичних послуг та задоволення туристичних потреб населення [32].

За твердженням В. В. Славіна, туристична привабливість регіону – це «сукупність його об'єктивних і суб'єктивних характеристик, матеріальних і нематеріальних факторів, що впливають на результати туристичної діяльності і визначають положення регіону для туристів і суб'єктів туристичної діяльності, що включає в себе ресурсно-інфраструктурний

потенціал туристичної діяльності та соціально-інституційні ризики її здійснення на цій території» [33].

А.П. Панкрухін зазначає, що близьким до поняття «туристська (туристична) привабливість» виступає поняття «імідж території» - «сукупність емоційних і раціональних уявлень, що випливають із зіставлення всіх ознак території, а також власного досвіду і чуток, що впливають на створення певного образу території; відображення реальності територіального розвитку» [34].

Вивчаючи туристичну привабливість регіона як маркетингове поняття, І.В.Лугова визначає його як оцінку потенційними туристами можливості регіону задовольнити їхні потреби. Туристська привабливість як оціночне поняття характеризується сукупністю показників, що знаходяться у взаємозв'язку і мають неоднакову ступінь важливості для загальної оцінки [35].

Е. О. Ушакової і С. А. Вдовіна, пропонують визначати туристську привабливість регіону через ресурси розвитку туризму - сукупність природно-кліматичних, історико-культурних та соціально-економічних об'єктів і умов, необхідних для організації обслуговування туристів в регіоні, створення і просування конкурентоспроможного туристичного продукту, здатного забезпечити значний внесок в соціально-економічний розвиток регіону (країни) [36].

2.2 Вибір критеріїв оцінки рекреаційних ресурсів

Комплексну оцінку рекреаційного потенціалу території пропонує В. І. Мацола [37]. За основу пропонується 3-бальна шкала: у 3 бали оцінюється територія з найсприятливішими умовами для розвитку рекреації, 2 – з посередніми, 1 – з несприятливими. На нашу думку, дана методика є простою і зручною в користуванні [38].

За основу оцінки туристичної привабливості була взята робота Горун

В.В., яка робила комплексну оцінку рекреаційних ресурсів і умов на прикладі Одеської області.

Горун В.В. у своїй роботі досліджувала туристичний потенціал, а не привабливість, але як вже було визначено в попередньому розділі – туристична привабливість є результатом розвитку та включенню туристичного потенціалу до формування інфраструктури. Тому, без дослідження туристичного потенціалу неможливо оцінити туристичну привабливість.

За показник туристичної привабливості взято споживчий показник у вигляді кількості рекреантів, адже цей показник, на нашу думку, найбільш близько характеризує попит, який визначає туристичну привабливість.

Науковці трактують рекреаційні ресурси досить по-різному, називаючи в якості таких: окремі елементи середовища; геосистеми і їх елементи; певні даності (природні, господарські, історичні); комплекси і їх елементи (природні, природно-технічні, соціально-економічні); процеси; складові загальних ресурсів (природних, культурних, соціально-економічних); об'єкти і явища та ін. [39].

Вважаємо, що найповнішим є визначення рекреаційних ресурсів представлене В. І. Новиковою в своїй роботі [40]. Таким чином, під рекреаційними ресурсами будемо розуміти наявність або запас певних складових (об'єкт, місце, явище, процес, захід, властивість тощо), при безпосередньому або опосередкованому споживанні яких відбувається відтворення і розвиток фізичних, психічних, духовних та інтелектуальних сил людини, тобто основу, на якій та завдяки якій відбувається рекреаційна споживча діяльність.

З точки зору рекреантів рекреаційні ресурси оцінюються якісно, кількісно, бально і вартісно. В даній роботі використана якісна та бальна оцінка.

Для якісної оцінки використовують слова «найкращий», «кращий», «гірший», «найбільший», «більший», «найпривабливіший» тощо. Якісна

оцінка в рекреації завжди матиме місце, оскільки людям притаманна внутрішня здатність до порівняння. Відвідавши хоча б два рекреаційні об'єкти, вони обов'язково порівнюватимуть їх якість. Якісна оцінка за всієї її суб'єктивності значно впливає на загальну думку про рівень привабливості тих чи інших рекреаційних об'єктів і територій [38].

Бальна оцінка знаходиться десь посередині між якісною і кількісною. На основі суб'єктивної дії розробки оціночних шкал та чи інша складова рекреаційних ресурсів отримує певний бал. Найчастіше використовуються 3-4 чи 5-6 ступеневі шкали.

2.3 Алгоритм оцінки туристичної привабливості території

Оцінка туристичної привабливості території нами буде проводитися за таким алгоритмом [38]:

- 1) відбір показників і групування факторів, за якими планується проводити оцінку рекреаційного потенціалу та туристичної привабливості.
- 2) розробка методики оцінювання для кожної з складових рекреаційних ресурсів.
- 3) розробка оціночних шкал для виділених показників і їх якісних характеристик (у балах).
- 4) проведення бальної оцінки за кожним окремим показником, групі показників та отримання загальної (інтегральної) оцінки природних, історико-культурних і соціально-економічних рекреаційних ресурсів.
- 5) проведення оцінки антропогенного навантаження на складові навколишнього природного середовища (у балах).
- 6) аналіз отриманих результатів та розробка висновків, які даватимуть можливість прогнозувати розвиток різних напрямів рекреаційної діяльності окремих районів.

Оптимальним є застосування трьохступеневої шкали оцінки, яка включає наступні градації: 1) сприятливі (3 бали); 2) відносно сприятливі (2 бали); 3) несприятливі (1 бал), яка й буде нами використана у дослідженні.

Аналіз переліку основних показників, які враховуються при оцінці рекреаційних ресурсів та регіональних особливостей формування рекреаційного потенціалу дозволив виділити наступні показники складових природних рекреаційних ресурсів, оцінка яких є необхідною для проведення основних видів рекреаційних занять: біокліматичні; площі природно-заповідних територій; гідромінеральні і грязелікувальні ресурси (пелоїди).

При визначенні інтервалів оціночних шкал в кожному конкретному випадку використовувалися нелінійні (тривалість сонячного сьйва за рік, кількість днів без сонця за рік, відносна вологість, крутизна схилів, залісненість території) та лінійні (всі інші показники) залежності (табл. 2.1), а шкали – рівномірні (кількість днів з $t \geq 15$ °C за рік, відносна вологість, щільність розчленування).

Таблиця 2.1 – Показники оцінки природних умов і ресурсів за ступенем сприятливості для рекреаційного використання (укладено на основі аналізу та систематизації [37-40])

Параметри	Ступінь сприятливості		
	сприятливий (3 бали)	відносно сприятливий (2 бали)	несприятливий (1 бал)
Оціночні показники біоклімату			
Інтенсивність сумарної сонячної радіації, МДж/м ²	до 4600	4600 - 5000	понад 5000
Тривалість сонячного сьйва за рік, год	2150 - 2300	1700 - 2150, понад 2300	до 1700

Продовження таблиці 2.1

Кількість днів без сонця за рік	60 - 100	100 - 140, до 60	понад 140
Кількість днів з $t \geq 15$ °C за рік	понад 80	40 - 80	до 40
Середньомісячна швидкість вітру, м/с	1 - 4	5 - 7	понад 7
Відносна вологість, %	40 - 60	20 - 40, 60 - 80	до 20, понад 80
Тривалість періоду можливої геліотерапії, місяці	понад 6	2 - 6	до 2
Оціночні показники біологічних ресурсів і об'єктів ПЗФ			
Частка водно-болотних угідь міжнародного значення від загальної площі, %	понад 10	3 - 10	до 3
Частка природоохоронних територій від загальної площі, %	понад 10	3 - 10	до 3
Оціночні показники гідромінеральних ресурсів			
	забезпечені	відносно забезпечені	мало забезпечені
Прогнозовані ресурси підземних вод (ПРПВ), тис.м ³ /добу	понад 50	16 - 50	до 16
Оціночні показники природних лікувальних ресурсів			
Кількість джерел мінеральної води зі специфічними компонентами	5 - 7	3 - 4	до 3
Наявність родовищ лікувальних грязей	використовуються	не використовуються	відсутні

Шкала оцінювання показників антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище представлена в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2 - Показники антропогенного навантаження на складові навколишнього природного середовища [38]

Групи показників	Шкала оцінювання				
	1 бал	2 бали	3 бали	4 бали	5 балів
Викиди ЗР в атмосферне повітря стаціонарними джерелами, т/рік	до 500	501 - 1000	1001 - 3000	3001 - 5000	понад 5000
Забір води із природних водних об'єктів, млн. м ³ /рік	до 5	6 - 50	51 - 200	201 - 500	понад 500
Скид стічних вод у поверхневі водні об'єкти, млн. м ³ /рік	до 1	1 - 10	11 - 25	26 - 85	понад 85
Утворення відходів I-III класів небезпеки, т/рік	до 10	10 - 50	51 - 100	101 - 500	понад 500
Утворення відходів IV класу небезпеки, т/рік	до 500	500 - 2500	2501 - 10000	10001 - 50000	понад 50000
Густота населення, осіб/км ²	16 - 30	31 - 40	41 - 50	51 - 60	понад 60

Встановлення оцінки сприятливості природних рекреаційних умов і ресурсів матиме такий алгоритм: бальна оцінка кожного показника ресурсу → складання балів за всіма показниками → порівняння бальної та якісної оцінки одного регіону Північно-Західного Причорномор'я з іншими.

Після аналізу рекреаційних умов і ресурсів було розпочато аналіз привабливості регіону, через виконання SWOT-аналізу. Було визначено сильні сторони регіону, можливості розвитку, слабкі сторони та зовнішні загрози.

Результатом виконання цього етапу є SWOT-матриця.

3 ОЦІНКА РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ТА ТУРИСТИЧНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ОБ'ЄКТІВ ТА ТЕРИТОРІЙ ПЗФ ПІВНІЧНО-ЗАХІДНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я

3.1 Рекреаційні ресурси та привабливість території Одеської області

Використовуючи алгоритм та шкали оцінювання показників рекреаційно-туристичної привабливості території, які були подані у другому розділі, за значеннями в Одеській області було отримано результати, наведені у таблицях 3.1- 3.5.

Таблиця 3.1 - Оцінка біокліматичних ресурсів Одеської області (складено автором за матеріалами [41])

Параметр	Значення	Ступінь сприятливості
Інтенсивність сумарної сонячної радіації, мДж/м ²	4525,926	сприятливий (3 бали)
Тривалість сонячного сяяння, год.	2154	сприятливий (3 бали)
Число днів без сонця за рік	70 – 76	сприятливий (3 бали)
Швидкість вітру, м/с	3-4	сприятливий (3 бали)
Число днів з $t \geq 15^{\circ}\text{C}$	129	сприятливий (3 бали)
Тривалість періоду можливої геліотерапії, місяці	5	відносно сприятливий (2 бали)
Відносна вологість, %	67	сприятливий (3 бали)
Всього	-	сприятливий (20 балів)

Таблиця 3.2 – Оцінка показників природно-лікувальних ресурсів і об'єктів ПЗФ Одеської області (складено автором за матеріалами [42])

Параметр	Значення	Ступінь сприятливості
Площа природоохоронних територій, км ²	1508	відносно сприятливий (2 бали)
Прогнозовані ресурси підземних вод, тис.м ³ /добу	30,7	відносно сприятливий (2 бали)
Кількість джерел мінеральної води зі специфічними компонентами	4	відносно сприятливий (2 бали)
Наявність родовищ лікувальних грязей	використовуються	сприятливий (3 бали)
Частка ВБУ міжнародного значення від загальної площі, %	3,2	несприятливий (1 бал)
Всього	-	відносно сприятливий (9 балів)

Таблиця 3.3 – Оціночні показники історико-культурних ресурсів Одеської області (складено автором за матеріалами [43])

Параметр	Значення	Ступінь сприятливості
Загальна кількість археологічних пам'яток, од.	1654	сприятливий (3 бали)
Загальна кількість історичних пам'яток, од.	1548	сприятливий (3 бали)
Всього	-	сприятливий (6 балів)

Таблиця 3.4 – Оціночні показники антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище Одеської області (складено автором за матеріалами [42])

Параметр	Значення	Шкала оцінювання
Утворення відходів I-III класів небезпеки, т/рік	8100,00	5 балів
Утворення відходів IV класу небезпеки, т/рік	639400,00	5 балів
Викиди ЗР в атмосферне повітря стаціонарними джерелами, т/рік	26373,00	5 балів
Скид стічних вод у поверхневі водні об'єкти, млн. м ³ /рік	100,53	5 балів
Густина населення, осіб/км ²	71.59	5 балів
Всього	-	25 балів

Таблиця 3.5 – Оцінка показників соціально-економічних рекреаційних ресурсів (складено автором за матеріалами [43])

Параметр	Значення	Кількісна та якісна рекреаційна оцінка
Інфраструктурний показник		
Забезпеченість території СКЗ, Од/100км ²	5,3	2 – середня забезпеченість
Забезпеченість території дитячими оздоровчими закладами, Од/100км ²	5,8	2 – середня забезпеченість
Споживчий показник		
Кількість рекреантів	72302	2 – середня забезпеченість.
Всього	-	2 – середня забезпеченість

Кількість балів: 6 балів. Середня забезпеченість за інфраструктурними та споживчим показниками.

3.2 Рекреаційні ресурси та привабливість території Миколаївської області

Результати бальної оцінки рекреаційних ресурсів та туристичної привабливості території за В.І. Мацола [37] та В.В. Горун [38] наведено у таблицях 3.6-3.10.

Таблиця 3.6 - Оцінка біокліматичних ресурсів Миколаївської області (складено автором за матеріалами [44,45])

Параметр	Значення	Ступінь сприятливості
Інтенсивність сумарної сонячної радіації, мДж/м ²	4600	сприятливий (3 бали)
Тривалість сонячного сяяння, год.	2050	відносно сприятливий (2 бали)
Число днів без сонця за рік	80	сприятливий (3 бали)
Швидкість вітру, м/с	4	сприятливий (3 бали)
Число днів з $t \geq 15^{\circ}\text{C}$	210	сприятливий (3 бали)
Тривалість періоду можливої геліотерапії, місяці	6	відносно сприятливий (2 бали)
Відносна вологість, %	60-70%	відносно сприятливий (2 бали)
Всього	-	сприятливий (18)

Таблиця 3.7 – Оцінка показників природно-лікувальних ресурсів і об'єктів ПЗФ Миколаївської області (складено автором за матеріалами [46])

Параметр	Значення	Ступінь сприятливості
Площа ПЗФ, км ²	754,8774	відносно сприятливий (2 бали)
Прогнозовані ресурси підземних вод, тис.м ³ /добу	441,6	сприятливий (3 бали)
Кількість джерел мінеральної води зі специфічними компонентами	4	відносно сприятливий (2 бали)
Наявність родовищ лікувальних грязей	використовуються	сприятливий (3 бали)
Частка ВБУ міжнародного значення від загальної площі, %	0,83	несприятливий (1 бал)
Всього	-	сприятливий (11)

Таблиця 3.8 – Оціночні показники історико-культурних ресурсів Миколаївської області (складено автором за матеріалами [47, 48])

Параметр	Значення	Ступінь сприятливості
Загальна кількість археологічних пам'яток, од.	4425	сприятливий (3 бали)
Загальна кількість історичних пам'яток, од.	1201	відносно сприятливий (2 бали)
Всього	-	сприятливий (5 балів)

Таблиця 3.9 – Оціночні показники антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище Миколаївської області (складено автором за матеріалами [49])

Параметр	Значення	Шкала оцінювання
Утворення відходів I-III класів небезпеки, т/рік	62760	5 балів
Утворення відходів IV класу небезпеки, т/рік	2303600	5 балів
Викиди ЗР в атмосферне повітря стаціонарними джерелами, т/рік	13890	5 балів
Скид стічних вод у поверхневі водні об'єкти, млн. м ³ /рік	68,92	4 бали
Густина населення, осіб/км ²	45,85	3 бали
Всього	-	21 бал

Таблиця 3.10 – Оцінка показників соціально-економічних рекреаційних ресурсів Миколаївської області (складено автором за матеріалами [49, 50])

Параметр	Значення	Кількісна та якісна рекреаційна оцінка
Інфраструктурний показник		
Забезпеченість території СКЗ, Од/100км ²	6,96	3 бали – висока забезпеченість
Забезпеченість території дитячими оздоровчими закладами, Од/100км ²	11,25	3 бали – висока забезпеченість
Споживчий показник		
Кількість рекреантів	11805	1 бал – мала забезпеченість
Всього	-	7 – висока забезпеченість

3.3 Рекреаційні ресурси та привабливість території Херсонської області

Результати розрахунків оцінки рекреаційних ресурсів та привабливості наведено у таблицях 3.11 – 3.15.

Таблиця 3.11 - Оцінка біокліматичних ресурсів Херсонської області (складено автором за матеріалами [51])

Параметр	Значення	Ступінь сприятливості
Інтенсивність сумарної сонячної радіації, мДж/м ²	4800	відносно сприятливий (2 бали)
Тривалість сонячного сяяння, год.	2286	сприятливий (3 бали)
Число днів без сонця за рік	120	відносно сприятливий (2 бали)
Швидкість вітру, м/с	4,3	сприятливий (3 бали)
Число днів з $t \geq 15^{\circ}\text{C}$	160	сприятливий (3 бали)
Тривалість періоду можливої геліотерапії, місяці	4	відносно сприятливий (2 бали)
Відносна вологість, %	58	сприятливий (3 бали)
Всього	-	сприятливий 18

Таблиця 3.12 – Оцінка показників природно-лікувальних ресурсів і об'єктів ПЗФ Херсонської області (складено автором за матеріалами [52])

Параметр	Значення	Ступінь сприятливості
Площа природоохоронних територій, км ²	3534,056758	сприятливий (3 бали)
Прогнозовані ресурси підземних вод, тис.м ³ /добу	4970,8	сприятливий (3 бали)
Кількість джерел мінеральної води зі специфічними компонентами	6	сприятливий (3 бали)
Наявність родовищ лікувальних грязей	використовуються	сприятливий (3 бали)
Частка ВБУ міжнародного значення від загальної площі, %	10,7	сприятливий (3 бали)
Всього	-	сприятливий 15

Таблиця 3.13 – Оціночні показники історико-культурних ресурсів Херсонської області (складено автором за матеріалами [53])

Параметр	Значення	Ступінь сприятливості
Загальна кількість археологічних пам'яток, од.	3418	Відносно сприятливий (2 бали)
Загальна кількість історичних пам'яток, од.	2259	Відносно сприятливий (2 бали)
Всього	-	Відносно сприятливий (2 бали)

Таблиця 3.14 – Оціночні показники антропогенного навантаження на

навколишнє природне середовище (складено автором за матеріалами [54])

Параметр	Значення	Шкала оцінювання
Утворення відходів I-III класів небезпеки, т/рік	46500	5 балів
Утворення відходів IV класу небезпеки, т/рік	353200	4 бали
Викиди ЗР в атмосферне повітря стаціонарними джерелами, т/рік	9577,3	5 балів
Скид стічних вод у поверхневі водні об'єкти, млн. м ³ /рік	69,35	4 бали
Густина населення, осіб/км ²	37,09	2 бали
Всього	-	20 балів

Таблиця 3.15 – Оцінка показників соціально-економічних рекреаційних ресурсів Херсонської області (складено автором за матеріалами [54])

Параметр	Значення	Кількісна та якісна рекреаційна оцінка
Інфраструктурний показник		
Забезпеченість території СКЗ, Од/100км ²	2,5	2 бали – середня забезпеченість
Забезпеченість території дитячими оздоровчими закладами, Од/100км ²	14,7	3 бали – висока забезпеченість
Споживчий показник		
Кількість рекреантів	20278	1 бал – мала забезпеченість
Всього	-	6 балів – середня забезпеченість

3.4 Порівняльний аналіз окремих областей Північно-Західного

Причорномор'я

В даному підрозділі наведена загальні сумарні порівняльні результати оцінки за рекреаційним параметрам по трьом областям (табл. 3.16-3.20)

Таблиця 3.16 - Оцінка біокліматичних ресурсів Північно-Західного Причорномор'я (складено автором)

Параметр	Одеська	Миколаївська	Херсонська
Інтенсивність сумарної сонячної радіації, мДж/м ²	сприятливий (3 бали)	сприятливий (3 бали)	відносно сприятливий (2 бали)
Тривалість сонячного сяяння, год.	сприятливий (3 бали)	відносно сприятливий (2 бали)	сприятливий (3 бали)
Число днів без сонця за рік	сприятливий (3 бали)	сприятливий (3 бали)	відносно сприятливий (2 бали)
Швидкість вітру, м/с	сприятливий (3 бали)	сприятливий (3 бали)	сприятливий (3 бали)
Число днів з $t \geq 15^{\circ}\text{C}$	сприятливий (3 бали)	сприятливий (3 бали)	сприятливий (3 бали)
Тривалість періоду можливої геліотерапії, місяці	відносно сприятливий (2 бали)	відносно сприятливий (2 бали)	відносно сприятливий (2 бали)
Відносна вологість, %	сприятливий (3 бали)	відносно сприятливий (2 бали)	сприятливий (3 бали)
Всього	сприятливий 20	сприятливий 18	сприятливий 18

Максимально можлива оцінка за біокліматичними показниками становить 21 бал. Серед отриманих фактичних значень найбільшого набуває

Одеська область - 20 балів, Миколаївська і Херсонська – по 18 балів. Усі області характеризуються сприятливими значеннями біокліматичних ресурсів для рекреаційного використання.

Одеська область: 6 показників мають найвищий ступінь, 1 – середній ступінь. Миколаївська: 5 показників мають найвищий ступінь, 2 – середній ступінь. Херсонська: 4 показників мають найвищий ступінь, 3 – середній ступінь.

Таблиця 3.17 – Оцінка показників природно-лікувальних ресурсів і об'єктів ПЗФ Північно-Західного Причорномор'я (складено автором)

Параметр	Одеська	Миколаївська	Херсонська
Площа природоохоронних територій, км ²	відносно сприятливий (2 бали)	відносно сприятливий (2 бали)	сприятливий (3 бали)
Прогнозовані ресурси підземних вод, тис.м ³ /добу	відносно сприятливий (2 бали)	сприятливий (3 бали)	сприятливий (3 бали)
Кількість джерел мінеральної води зі специфічними компонентами	відносно сприятливий (2 бали)	відносно сприятливий (2 бали)	сприятливий (3 бали)
Наявність родовищ лікувальних грязей	сприятливий (3 бали)	сприятливий (3 бали)	сприятливий (3 бали)
Частка водно-болотних угідь міжнародного значення від загальної площі, %	несприятливий (1 бал)	несприятливий (1 бал)	сприятливий (3 бали)
Всього	сприятливий 10	сприятливий 11	сприятливий 15

Одеська область 1 показник має найвищий ступінь, 3 – середній

ступінь, 1 показник має найнижчу ступінь - частка водно-болотних угідь міжнародного значення від загальної площі (0,83%).

Миколаївська область: 2 показника мають найвищий ступінь, 2 – середній ступінь, 1 показник має найнижчу ступінь - частка водно-болотних угідь міжнародного значення від загальної площі

Херсонська область: усі 5 показників мають найвищий ступінь.

Максимально можлива оцінка за природно-лікувальними ресурсами і об'єктами ПЗФ становить 15 балів. По цим показникам максимуму сприятливості умов досягли значення Херсонської області. Миколаївська область при осереднені має також сприятливі умови, але частка водно-болотних угідь має дуже мале значення (0,83%), що є несприятливим фактором для рекреаційного використання.

Серед отриманих фактичних значень найбільшого набуває Миколаївська область - 20 балів, Миколаївська і Херсонська – по 18 балів. Усі області характеризуються сприятливими значеннями біокліматичних ресурсів для рекреаційного використання.

Таблиця 3.18 – Оціночні показники історико-культурних ресурсів Північно-Західного Причорномор'я (складено автором)

Параметр	Одеська	Миколаївська	Херсонська
Загальна кількість археологічних пам'яток, од.	сприятливий (3 бали)	сприятливий (3 бали)	відносно сприятливий (2 бали)
Загальна кількість історичних пам'яток, од.	сприятливий (3 бали)	відносно сприятливий (2 бали)	відносно сприятливий (2 бали)
Всього	6	5	4

Максимально можлива оцінка за історико-культурними ресурсами

становить 6 балів.

Одеська область: 2 показника має найвищий ступінь. Миколаївська: 1 показник має найвищу ступінь, 1 – середній ступінь. Херсонська: обидва параметра має середню ступінь сприятливості.

Таблиця 3.19 – Оціночні показники антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище Північно-Західного Причорномор'я (складено автором)

Параметр	Одеська	Миколаївська	Херсонська
Утворення відходів I-III класів небезпеки, т/рік	3 бали	3 бали	3 бали
Утворення відходів IV класу небезпеки, т/рік	3 бали	3 бали	3 бали
Викиди ЗР в атмосферне повітря стаціонарними джерелами, т/рік	3 бали	3 бали	3 бали
Скид стічних вод у поверхневі водні об'єкти, млн. м ³ /рік	3 бали	3 бали	3 бали
Густота населення, осіб/км ²	3 бали	2 бали	1 бал
Всього	15	14	13

Максимально можлива оцінка за показниками екологічного фактору

становить 15 балів. Кількість балів по даному фактору необхідно відняти від сумарної кількості балів за всіма показниками по області.

Таблиця 3.20 – Оцінка показників соціально-економічних рекреаційних ресурсів Північно-Західного Причорномор'я (складено автором)

Параметр	Одеська	Миколаївська	Херсонська
Забезпеченість території санаторно-курортними закладами, Од/100км ²	2 – середня забезпеченість	3 бали – висока забезпеченість	2 бали – середня забезпеченість
Забезпеченість території дитячими оздоровчими закладами, Од/100км ²	2 – середня забезпеченість	3 бали – висока забезпеченість	3 бали – висока забезпеченість
Кількість туристів	2 – середня забезпеченість	1 бал – мала забезпеченість	1 бал – мала забезпеченість
Всього	6	7	6

Максимально можлива оцінка соціально-економічними рекреаційними ресурсами становить 9 балів

Одеська область: усі 3 показника мають середню ступінь,

Миколаївська: 2 показника мають найвищу ступінь, 1 – найнижчу ступінь,

Херсонська область має по одному параметру на кожну ступінь сприятливості та забезпеченості ресурсами.

Остаточна узагальнена бальна оцінка рекреаційних ресурсів та рекреаційно-туристичної привабливості представлена у таблиці 3.21.

Таблиця 3.21 – Узагальнена бальна оцінка рекреаційних ресурсів та привабливості (складено автором)

Параметр	Одеська	Миколаївська	Херсонська
Біокліматичні	20 балів	18 балів	18 балів
Оцінка показників природно-лікувальних ресурсів і об'єктів ПЗФ	10 балів	11 балів	15 балів
Історико-культурних ресурсів	6 балів	5 балів	4 бали
Інфраструктурний	4 бали	6 балів	5 балів
Споживчий	2 бали	1 бал	1 бал
Антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище	- 15 балів	- 14 балів	- 12 балів
Всього	27	27	31

Виходячи з показників оцінки природних умов і ресурсів за ступенем сприятливості для рекреаційного використання Одеської області, можна

зазначити що 9 показників мають найвищий ступінь, 7 показників мають середній ступінь і тільки 1 показник має найнижчу ступінь - частка водноболотних угідь міжнародного значення від загальної площі.

Аналізуючи кількість показників за ступенем сприятливості для рекреаційного використання Миколаївської області, можна зазначити що 10 показників мають найвищий ступінь, 5 показників мають середній ступінь і 2 показника мають найнижчу ступінь – частка ВБУ міжнародного значення від загальної площі та кількість туристів.

В Херсонській області 10 показників мають найвищий ступінь, 6 показників мають середній ступінь і 1 показник має найнижчу ступінь – кількість туристів.

Максимальна кількість балів за сприятливістю становить 51 бал. Сумарна оцінка рекреаційних умов і ресурсів Одеської області становить 42 бали, як і Миколаївської. Оцінка Херсонської області отримала 43 бали. Максимальне антропогенне навантаження на навколишнє природне середовище оцінюється в 15 балів. При мінімальному негативному впливі та максимальній сприятливості умов для рекреаційного використання значення буде дорівнювати 46 балам. За отриманими результатами розрахунків максимальна оцінка рекреаційних умов у Херсонській області – 31 бали, у Одеської та у Миколаївської становить 27 балів. Для більш наглядного бачення була побудована гістограма на рисунку 3.1

Незважаючи на те, що по більшості показників лідирує Одеська область, визначальним параметром є площа рекреаційних територій Херсонської області. Аналізуючи показники «заповідності» можна зробити висновок, що найбільш сприятливою для розвитку рекреаційного користування є Херсонська область (10,6%). Показник «заповідності» Одеської області складає лише 4,5%, Миколаївської – 3,07%.

Аналізуючи споживчий фактор, який в нашій роботі характеризує туристичну привабливість, адже вона є функцією взаємодії пропозиції і попиту, можна зробити висновок, що серед трьох областей найбільш

привабливою є Одеська область (2 бали).

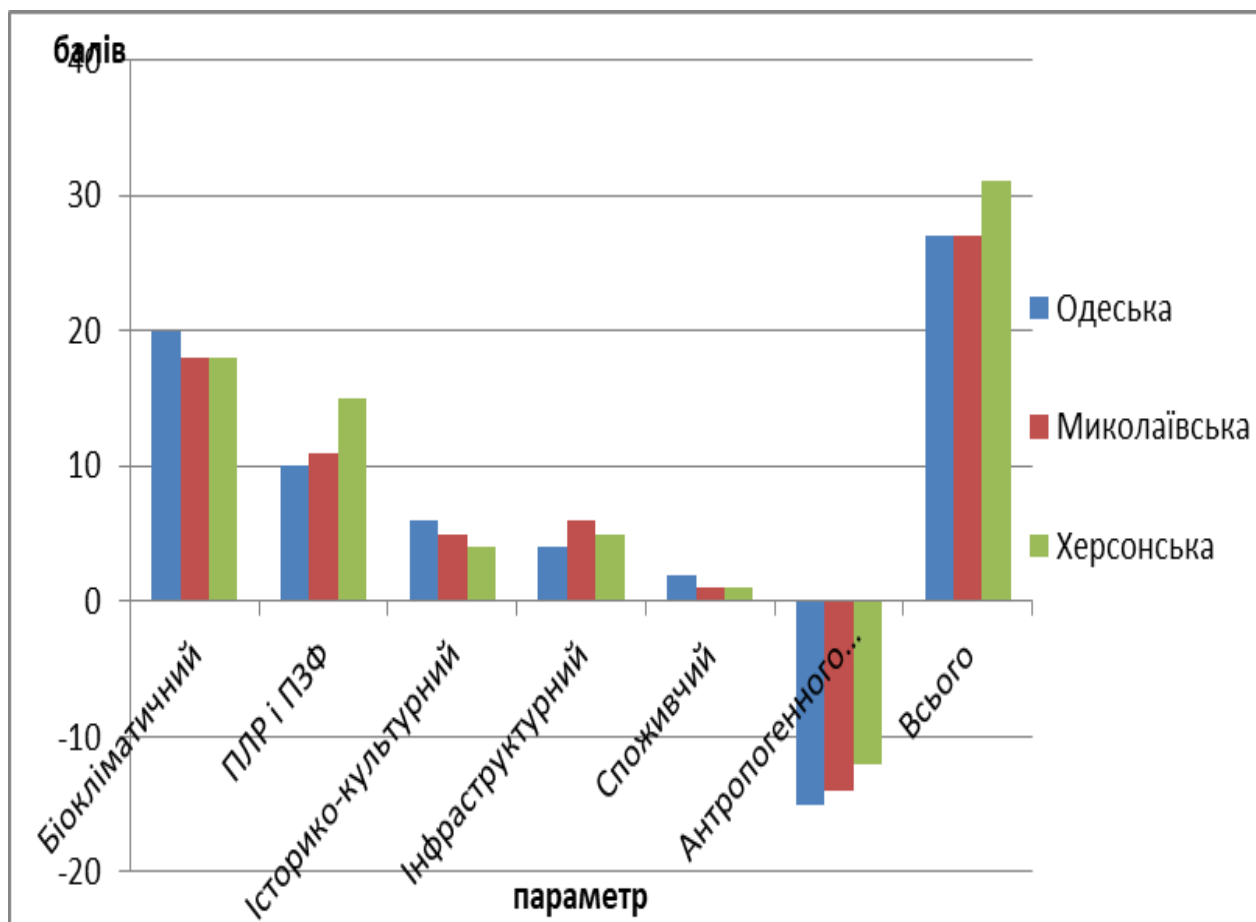

Рисунок 3.1 – Розподіл балів по параметрам рекреаційних ресурсів та туристської привабливості

Для більшого уявлення про туристичну привабливість територій Північно-Західного Причорномор'я нами було зроблено графік зміни кількості туристів з 2000 по 2017 рік за Одеською, Миколаївською та Херсонською областями (рисунок 3.2) за матеріалами головних управлінь статистики.

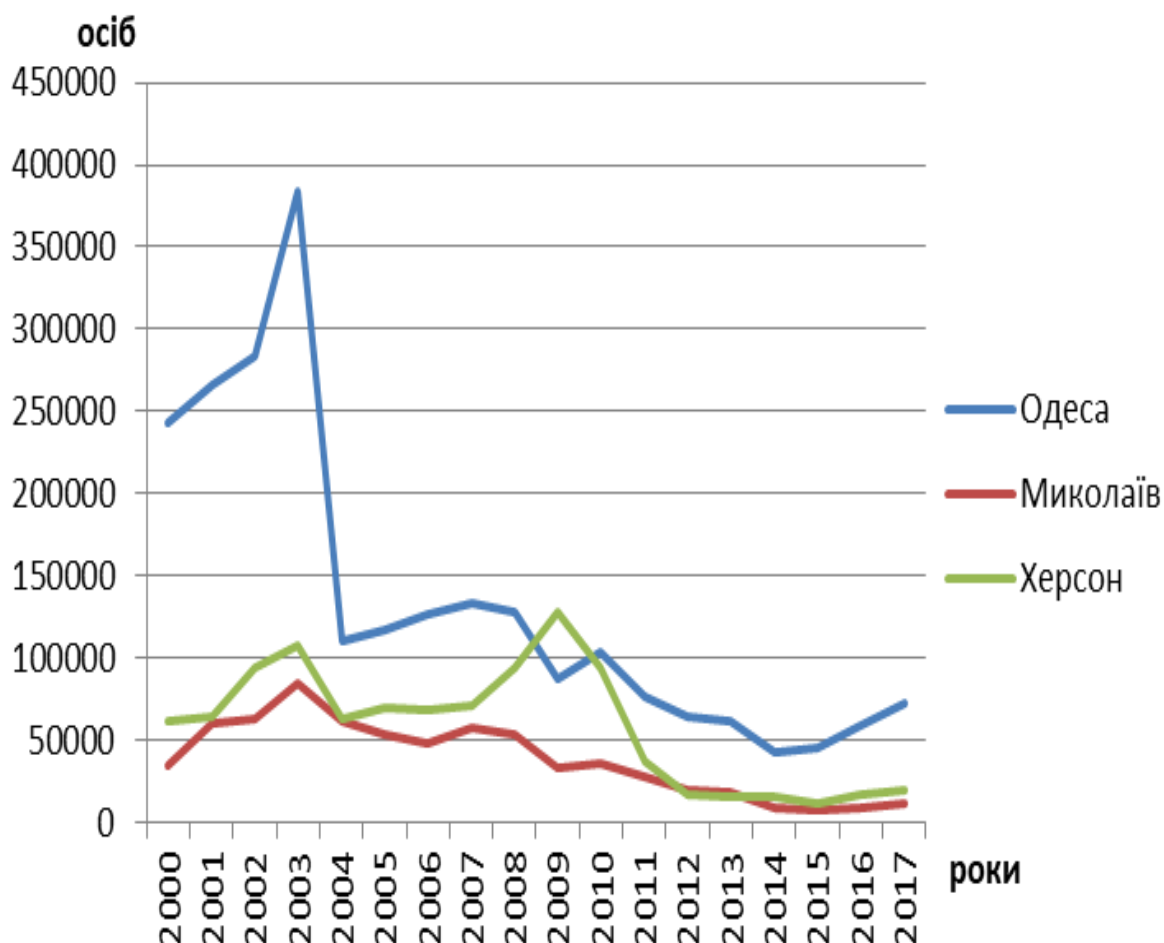

Рисунок 3.2 – Графік зміни туристичних потоків по областях Північно-Західного Причорномор'я.

Аналізуючи графік 3.2 можна зробити висновок, що найбільшим попитом та рекреаційно-туристичною привабливістю користується Одеська область, тільки у 2009 році кількість туристів на Херсонщині перевищувала туристів Одещини.

3.5 SWOT-аналіз туристичної привабливості територій та об'єктів ПЗФ Північно-Західного Причорномор'я

Під час проведення SWOT-аналізу туристичної привабливості територій та об'єктів ПЗФ Північно-Західного Причорномор'я, були виявлені сильні сторони, слабкі сторони, можливості та загрози, які формують чітке

уявлення про поточну ситуацію, проблеми та потенціал розвитку туристичної привабливості регіону. SWOT-аналіз представлено у таблицях 3.22-23.

Таблиця 3.22 - SWOT-аналіз туристичної привабливості територій та об'єктів ПЗФ Північно-Західного Причорномор'я: сильні та слабкі сторони (складено автором)

Сильні сторони	Слабкі сторони
Приморське та прикордонне розташування	Значна відстань від європейських держав
Розвинута транспортна інфраструктура	Проблема утилізації відходів
Значна протяжність берегової лінії	Незадовільний стан доріг
Багатофункціональна туристично-рекреаційна галузь	Нерозвинутий інформаційний простір про туристичні можливості регіону
Значний оздоровчо-рекреаційний потенціал (море, лікуванні грязі, мінеральні джерела, рапа лиманів)	Слабкий контроль законодавчого регулювання раціонального природокористування
Наявність судноплавних річок	Маловодість
Наявність пам'яток історії та культури	Необлаштованість історичних пам'яток туристичною інфраструктурою
Забезпеченість біологічними ресурсами	Мала лісистість
Значні рекреаційні та бальнеологічні ресурси	Мала кількість постачальників послуг сільського зеленого туризму
Зосередження значної кількості заповідників та національних парків	
Наявність унікальних ландшафтів та природних парків	

Таблиця 3.23 - SWOT-аналіз туристичної привабливості територій та об'єктів ПЗФ Північно-Західного Причорномор'я: можливості ті загрози (складено автором)

Можливості	Загрози
Членство у європейських міжрегіональних об'єднаннях	Загострення чи продовження воєнного конфлікту на сході
Розвиток внутрішнього туризму	Загроза поширення ВІЛ та туберкульозних захворювань
Активне співробітництво з державами Чорноморського регіону	Заїлювання водних об'єктів, скорочення стоку малих річок. Зменшення дебету водних ресурсів
Зростання інтересу населення України та іноземних туристів до курортно-рекреаційного, екологічного та сільського зеленого туризму	Можливість виникнення надзвичайних ситуацій внаслідок природних катаклізмів та наявність потенційно небезпечних об'єктів
Можливості активного розвитку сфери послуг	Недовіра закордонних ділових кіл до гарантування державою захисту інвестицій та економічних інтересів
Підняття якості товарів та послуг до європейських стандартів	Слабка інформованість про можливості рекреації та туризму потенційних партнерів
Створення сприятливого інвестиційного клімату в Україні	
Півищення відповідальності за охорону довкілля	

ВИСНОВКИ

Під час виконання бакалаврської роботи за допомогою зарубіжних та вітчизняних досліджень було визначено поняття «туристичної привабливості», оцінено рекреаційні умови та туристична привабливість окремих областей Північно-Західного Причорномор'я: Одеської, Миколаївської та Херсонської областей.

Були розглянуті біокліматичні, історико-культурні, природно-лікувальні, соціально-економічні ресурси та екологічні фактори Одеської, Миколаївської та Херсонської областей.

На основі даних показників за допомогою методики бальної оцінки рекреаційних ресурсів було визначено ступінь сприятливості умов для рекреаційно-туристичної діяльності та туристичну привабливість регіону Північно-Західного Причорномор'я.

Одеська область лідирує за параметрами біокліматичних (20 балів), історико-культурних ресурсів (6 балів) та інфраструктурним показником (6 балів, як і у Херсонській області), але в цей же час її територія зазнає максимуму антропогенного навантаження (15 балів). Херсонська область має найбільшу кількість балів за показниками природно-лікувальних ресурсів та об'єктів ПЗФ (15 балів). Аналізуючи загальну кількість балів, Херсонська область є найбільш сприятливою за рекреаційними умовами для природокористування (30 балів). Миколаївська область в цілому має сприятливі умови для туристичної діяльності.

Проведення SWOT-аналізу туристичної привабливості показало, що регіон Причорномор'я має багато сильних сторін та можливостей, але й значні слабкі сторони та загрози, для ліквідації та запобігання котрих потрібно вживати заходи на державному та регіональному рівнях.

Аналізуючи отримані результати, можна зробити висновок, що туристичну привабливість Північно-Західного Причорномор'я необхідно

розвивати, т.к. за результатами розрахунків вона на середньому в Одеській і на низькому рівні в Миколаївській та Херсонській областях. Для збільшення показника туристичної привабливості рекомендаціями можуть бути покращення регіонального та місцевого управління соціально-економічним розвитком в туристично-рекреаційном комплексі регіона, здійснення еколого-освітньої роботи на регіональному рівні за допомогою урядових установ, налагодження інфраструктури, підняття іміджу території.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Офіційний веб-портал Одеської обласної ради // URL: <http://oblrada.odessa.gov.ua/odeska-oblast/ekologichnij-stan/zagalni-vidomosti-pro-ekologichnyj-stan-odeskoj-oblasti/> (дата звернення: 20.05.2019).
2. Указ Президента України від 02.02.2004 № 117/2004-ВР/ База даних «Законодавство України» // ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/117/2004> (дата звернення: 20.05.2019).
3. Офіційна сторінка Дунайського біосферного заповідника // URL: <http://www.dbr.org.ua> (дата звернення: 20.05.2019).
4. Офіційний сайт НПП «Нижньодністровський» // URL: <http://nppr.org.ua> (дата звернення: 20.05.2019).
5. Офіційна сторінка НПП «Тузловські лимани» // URL: <http://tuzlim.org.ua/туристичні-маршрути> (дата звернення: 20.05.2019).
6. Червона книга України. Рослинний світ / за ред. Я. П. Дідуха. – К.: Глобалконсалтинг, 2009. – 900 с.
7. Червона Книга України. Тваринний Світ / за заг. ред. чл.-кор. НАН України І. А. Акімова, Київ: Глобалконсалтинг, 2009. – 1173 с.
8. Любіцева О.О., Панкова Є.В. Туристичні ресурси України. – Київ, 2007 // Учебные материалы. URL: <http://www.kazreferat.info/read/prirodni-resursi-mikolayvskoju-oblasti-MjAwNTc5#1> (дата звернення: 20.05.2019).
9. Бондарчук-Чугуніна І.Ю. Розвиток культуро-історичного туризму на Миколаївщині. – К.: Край, 2007. – 20 с.
10. Екологічний паспорт Миколаївської області за 2016 рік // Міністерство екології та природних ресурсів України. Екологічні паспорти регіонів. – URL: <https://menr.gov.ua/news/32629.html> (дата звернення: 20.05.2019).
11. Офіційна сторінка НПП «Білобережжя Святослава» // URL: <http://belosvyat.com.ua/> (дата звернення: 20.05.2019).

- 12.Офіційна сторінка НПП «Бузький Гард» // URL: <http://buzkiy-gard.org/>
(дата звернення: 20.05.2019).
- 13.Бандура М.М. Обґрунтування екологічно-орієнтованих форм рекреаційно-туристичної діяльності на території національного природного парку «Бузький Гард»: маг. квал.робота // Одеський державний екологічний університет. Одеса, 2018, 89 с.
- 14.Неофіційний сайт Чорноморського біосферного заповідника // Положення про БЗЧ. URL: <https://bsbr.ks.ua/about-reserve/18-documents/9-principle.html>
(дата звернення: 20.05.2019).
15. Офіційна сторінка Херсонської обласної державної адміністрації // URL: <http://khoda.gov.ua/>
- 16.Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво» // URL: https://vue.gov.ua/Азово-Сиваський_національний_природний_парк (дата звернення: 20.05.2019).
- 17.Державне управління справами // URL: <http://www.dus.gov.ua/content/azovo-syvaskyyu-nacionalnyy-pryrodnyy-park>
(дата звернення: 20.05.2019).
- 18.Офіційна сторінка біосферного заповідника «Асканія-Нова» ім. Ф.Е. Фальц-Фейна // URL: <http://askania-nova-zapovidnik.gov.ua> (дата звернення: 20.05.2019).
- 19.Краєзнавчий портал «Україна Інкогніта» // URL: <http://ukrainaincognita.com/> (дата звернення: 20.05.2019).
- 20.Гетьман В.І. НПП «Джарилгацький» // Екологічні науки №14-15, 2016. URL: <http://ecoj.dea.kiev.ua/archives/2016/14-15/16.pdf> (дата звернення: 20.05.2019).
- 21.Офіційна сторінка НПП «Джарилгацький» // URL: <http://nppd.com.ua/>
(дата звернення: 20.05.2019).
22. Указ Президента України Про створення національного природного парку "Нижньодніпровський" База даних «Законодавство України» // ВР

- України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/657/2015> (дата звернення: 20.05.2019)
- 23.Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України // URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/248669140> (дата звернення: 20.05.2019).
- 24.Офіційна сторінка адміністрації Нижньодніпровського НПП // URL: <https://www.nppn.org.ua/> (дата звернення: 20.05.2019).
25. Офіційна сторінка НПП «Олешківські піски» // URL: <https://nppop.gov.ua/content/екологічні-стежки> (дата звернення: 20.05.2019).
- 26.Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про туризм» від 18.11.2003 № 1282-IV-ВР // Відомості Верховної Ради України. URL: <http://www.uazakon.com> – законодавчі й нормативні акти України.
- 27.Vengesayi, Sebastian & Mavondo, Felix & Reisinger, Yvette. Tourism Destination Attractiveness: Attractions, Facilities, and People as Predictors. *Tourism Analysis*. 14. p.621-636.
- 28.Кривов С.В. Определение туристической привлекательности региона Нижегородская область: методики анализа // URL: <http://fup.unn.ru/files/krivov.doc> (дата обращения: 30.05.2019)
- 29.Lovingwood, P. E., Mitchell, L. E. , «Regional analysis of South Carolina tourism», *Annals of Tourism research*, Vol 16, 1989, p. 301-317
- 30.Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Methodologia та методика аналізу, термінологія, районування: Монографія / Бейдик О. О. – К. : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2001. – 395 с. 6.
- 31.Тетенькина О.Л. К ВОПРОСУ ОБ ОПРЕДЕЛЕНИИ ПОНЯТИЯ «ТУРИСТИЧЕСКАЯ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТЬ РЕГИОНА. // URL: <https://sibac.info/conf/econom/xxvii/33438> (дата звернення: 20.05.2019).
- 32.Фролова Е.В., Кабанова Е.Е. Направления и механизмы развития туристической привлекательности территории // *Актуальні проблеми економіки*. –2015. – Т. 167. – № 5. – С. 297-305

- 33.Славин В. В. Туристическая привлекательность региона: понятие, содержание, основные принципы формирования // Вопросы управления. 2013.с.46-49.
- 34.Панкрухин А. П. Маркетинг территорий. СПб.: Питер, 2006. 416 с.
35. Луговая И.В. Туристская привлекательность региона как маркетинговое понятие // Всероссийская заочная научно - практическая конференция «Брендинг малых и средних городов России: опыт, проблемы, перспективы». 2014. URL: <http://hdl.handle.net/10995/37627> (дата звернення: 20.05.2019)..
- 36.Ушакова Е. О., Вдовин С. А. Определение туристкой привлекательности региона по величине потенциала ресурсов развития туризма // Современные проблемы науки и образования. 2014. № 1. URL: www.science-education.ru/115-12214 (дата звернення: 20.05.2019).
- 37.Мацола В. І. Рекреаційно-туристичний комплекс України / В. І. Мацола. – Львів, 1997. – 189 с.
- 38.Горун В.В. Територіальна організація і особливості рекреаційних ресурсів та умов Одеської області: дис. канд. геогр. наук: 11.00.11 – конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів // Одеський державний екологічний університет, Одеса 2014. 388 с.
- 39.Рекреаційна географія : навч. посіб. / М. М. Покоłodна. – Харків : ХНАМГ, 2012. – 275 с.
- 40.Новикова В. І. Типізація регіонів України за ступенем розвитку рекреаційної діяльності / В. І. Новикова // Український географічний журнал. – 2007. – № 1. – С. 43–47.
41. Екологічний паспорт Одеської області за 2016 рік // Міністерство екології та природних ресурсів України. Екологічні паспорти регіонів. – URL: https://menr.gov.ua/files/docs/eco_passport/Одеська%20область%202016_r_k.pdf (дата звернення: 20.05.2019).
- 42.Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Одеській області у 2016 році // Міністерство екології та природних

- ресурсів України. URL: https://menr.gov.ua/files/docs/Reg.report/Регональна_доповідь%20Одеська%20%202016.pdf (дата звернення: 20.05.2019).
43. Головне управління статистики в Одеській області // URL: <http://www.od.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 20.05.2019).
44. Кліматичні умови // Карти України. URL: <http://geomap.land.kiev.ua/climate-1.html> (дата звернення: 20.05.2019).
45. М.В.Мозгова, Миколаївський державний гуманітарний університет ім. П.Могили Дослідження кліматичних і термічних умов, як факторів ефективного розвитку земельного маркетингу // URL: http://www.rusnauka.com/33_NIEK_2008/Economics/37259.doc.htm (дата звернення: 20.05.2019).
46. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Миколаївській області у 2016 році // Міністерство екології та природних ресурсів України. URL: https://menr.gov.ua/files/docs/Reg.report/Нацдоп_Миколаївська%20область_2016.pdf (дата звернення: 20.05.2019).
47. Перелік пам'яток національного значення, розташованих у Миколаївській області // Головне управління Держгеокадастру у Миколаївській області. URL: <http://mykolaivska.land.gov.ua/перелік-пам'яток-національного-знач/> (дата звернення: 20.05.2019).
48. Пам'ятки Миколаївської області // Вікімедіа. URL: https://wikimediaukraine.wordpress.com/2012/06/16/mykolajw_pamiatki/ (дата звернення: 20.05.2019).
49. Оздоровлення дітей у дитячих закладах оздоровлення та відпочинку влітку 2018 року // Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/10/zb_oddz.pdf (дата звернення: 20.05.2019).
50. Головне управління статистики у Миколаївській області // URL: <http://mk.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 20.05.2019).

- 51.О.П. Гавриленко Екогеографія України, навчальний посібник // URL: https://pidruchniki.com/1584072011706/ekologiya/ekogeografiya_ukrayini (дата звернення: 20.05.2019).
- 52.Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Херсонській області у 2016 році // Міністерство екології та природних ресурсів України. URL: https://menr.gov.ua/files/docs/Reg.report/Доповідь_2016_Херсонська.pdf (дата звернення: 20.05.2019).
- 53.Реєстр пам'яток культури Херсонської області // URL: <https://wikimediaukraine.wordpress.com/2012/06/12/kherson/> (дата звернення: 20.05.2019).
- 54.Головне управління статистики в Херсонській області // URL: <http://www.ks.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 20.05.2019).